

ЗВІТ

“Науковий аналіз ефективності роботи оптових ринків продукції рибного господарства та біржових ринків різних країн, алгоритм створення аналогічних ринків в Україні з урахуванням вивченого досвіду”

Робота виконана Віктором Гречином для ГО "Інститут економічних досліджень та політичних консультацій" на замовлення Державного Агентства Рибного Господарства України в 2013 році.

REPORT

“Scientific analysis of the efficiency of wholesale markets for fishery products in different countries, the algorithm for creating similar markets in Ukraine, taking into account the international experience”

*by Viktor Grechyn, for the NGO "Institute for Economic Research and Policy Consulting",
commissioned by the State Agency of Fisheries of Ukraine in 2013.*

Permanent link: https://grechyn.com/research/grechyn_2013_fish_markets.pdf

Зміст

Вступ	4
Огляд і основні характеристики організацій, що здійснюють оптовий продаж виловленої риби у світі	5
1. Первинні (портові) оптові рибні ринки з імplementованою аукціонною системою	6
2. Товарні біржі	8
3. Оптові ринки	10
4. Електронні торговельні системи.	12
Приклади організацій, що здійснюють оптовий продаж риби	14
ОСОБЛИВОСТІ РИБИ ЯК БІРЖОВОГО ТОВАРУ ЧИ ТОВАРУ ОПТОВОГО РИНКУ	21
Первинні (портові) оптові ринки з імplementованою аукціонною системою (ПОР)	23
Ісландський досвід функціонування оптових рибних ринків	23
Норвезький досвід функціонування оптових рибних ринків	28
Рибний ринок в Окленді – Auckland Fish Market (AFM)	32
Портовий оптовий ринок «Jagalchi» (Південна Корея)	36
БІРЖА FISH POOL: СИСТЕМА ТОРГІВ ПОХІДНИМИ ВІД РИБНОЇ ПРОДУКЦІЇ ФІНАНСОВИМИ ІНСТРУМЕНТАМИ	39
ІНТЕГРАЦІЯ РИБНИХ БІРЖ: ЄВРОПЕЙСЬКА АУКЦІОННА СИСТЕМА PEFA, АМЕРИКАНСЬКА BASE. ЕЛЕКТРОННА ТОРГОВЕЛЬНА СИСТЕМА PEFA	43
ВЕЛИКІ ВТОРИННІ ОПТОВІ РИБНІ РИНКИ: TSUKIJI І MERCABARNA	51
Оптовий ринок Mercabarna	52
Оптовий ринок Tsukiji	54
Роль вторинних оптових ринків у системі реалізації виловленої риби	56
ІНІЦІАТИВА ВЛАДНИХ ОРГАНІВ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ЩОДО СТВОРЕННЯ ПЕРВИННИХ ОПТОВИХ РИБНИХ РИНКІВ І ПРИЧИНИ ЇЇ НЕУСПІХУ	57

МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ЦІНИ НА РИБУ І СИСТЕМА ПЕРВИННИХ ОПТОВИХ РИНКІВ: ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ	60
ЦІНОВІ ТРЕНДИ НА ВИЛОВЛЕНУ РИБУ У СВІТІ І РОЛЬ ПЕРВИННИХ ОПТОВИХ РИБНИХ РИНКІВ У ЦІНОУТВОРЕННІ	64
ПЕРВИННІ ОПТОВІ РИНКИ РИБИ І МОНОПОЛІЗАЦІЯ ЗБУТУ	67
ОЦІНКА ІНІЦІАТИВИ ЗІ СТВОРЕННЯ ОПТОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ З РЕАЛІЗАЦІЇ ВИЛОВЛЕНОЇ РИБИ ІЗ УРАХУВАННЯМ ДОХОДНОСТІ, ОБСЯГІВ ВИЛОВУ І ЗАГАЛЬНОГО СТАНУ РИБОВОЛОВЕЦЬКОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ	69
Аналіз ПОР з точки зору ефективності і самоокупності	70
Алгоритм створення ПОР	76
Висновок	79
Список використаних джерел	81

Вступ

Україна, незважаючи на статус морської держави і вихід до двох морів, впродовж останніх вісімнадцяти років переживає системну кризу риболовецької галузі. З 1992 по 2010 роки видобуток риби скоротився у 2,45 рази – з 457 до 186 тис. т¹. Скорочення видобутку супроводжувалось зростанням імпорту і стрімким збільшенням його величини порівняно з експортом. Так, у 1994 році величина експорту риби з України складала 146% від величини імпорту до неї; з того часу, імпорт риби рівномірно збільшувався, у той час як експорт спадав, і в період з 2002 по 2011 рік величина експорту в середньому складала всього лише 8% від величини імпорту².

Такий стан речей потребує розробку державою стратегії виводу риболовної галузі з кризи. Одним із варіантів такої політики, яка б могла покращити ситуацію, сьогодні розглядається оптимізація системи оптових ринків риби в Україні. У цьому дослідженні ми поставили за мету класифікувати оптові збутові системи риби у світі за їхніми типами, здійснити аналіз їхніх особливостей, законодавчого забезпечення, визначити основні принципи їх організації та функціонування.

Результати аналізу дають можливість зробити висновок, впровадження якої саме збутової системи є найбільш доцільним з точки зору стимулювання розвитку риболовецької галузі. Ця система аналізується з позицій її впливу на механізм ціноутворення, розподіл доходів і рівень монополізації торгівлі. Отримані результати використані як основа формулювання рекомендацій для України щодо економічної доцільності державної ініціативи з впровадження оптової збутової системи. Наприкінці роботи пропонуються основні принципи впровадження такої системи на практиці.

¹ За даними FAO Statistics

² За даними FAO Statistics і Державного комітету статистики України

Організації, що здійснюють оптовий продаж виловленої риби у світі: огляд та основні характеристики

У процесі аналізу оптових систем торгівлі виловленою рибою ми дійшли висновку, що ці всі структури можна умовно розділити на чотири категорії. **Першу категорію** ми назвали **«Первинні, в т.ч. портові, оптові рибні ринки з імплементованою аукціонною системою»**. У тексті роботи ми будемо використовувати скорочений термін **«Портові оптові ринки риби»** чи **«Первинні оптові рибні ринки»**, або **«ПОР»**. Взаємозамінність понять **«портових»** і **«первинних»** рибних ринків є змістовно виправданою. Такі найбільші оптові ринки у світі, як Mercabarna або Tsuki, не є первинними ринками, оскільки розташовані на певній відстані від портів, а торгівлю на них здійснюють так звані посередники першої ланки, які закупають рибу безпосередньо у судновласників.

Портові (первинні) оптові ринки – основний механізм оптової реалізації свіжої виловленої риби у світі. У нашому дослідженні первинні оптові ринки аналізуються на прикладі аукціонних збутових систем свіжої риби в Ісландії і Норвегії, рибного аукціону в м. Окленд (Нова Зеландія) і в м. Пусан (Південна Корея). Не зважаючи на те, що у російськомовній літературі подібні організації здебільшого називають **«рибними біржами»**³, фактично вони не є товарними біржами у повному сенсі цього слова, оскільки не здійснюють торгівлю похідними від рибної продукції фінансовими інструментами (форвардними, ф'ючерсними контрактами і опціонами).

Водночас у світі існують організації, які здійснюють торгівлю форвардними і ф'ючерсними товарами на поставку риби (**«Fish Pool»** у Норвегії або ж **«Open Ocean Trading»** у США). Ці організації, однак, обмежуються торгівлею похідними фінансовими інструментами і не здійснюють безпосередні торги товаром. У нашій класифікації саме ці організації ми віднесли до **другої групи – рибних «товарних бірж»**, хоча, з огляду на відсутність товарної торгівлі, цей термін є досить мовним.

Третю групу у нашій класифікації **складають оптові ринки**. Їхня відмінність від першої групи полягає у тому, що торгівля відбувається не

³ Див. наприклад, Загидуллов М.Ф. «Правовые механизмы создания современной рыболовной индустрии» -- доповідь на IV-му Міжнародному конгресі рибалок, Владивосток, 2009. Режим доступу: www.fish-forum.ru/files/193.pdf

«безпосередньо з суден», а через посередницький ланцюг. Оптові ринки можуть мати дуже великі обсяги товарообігу (наприклад, оптовий ринок «Цукідзі» у Токіо з обігом близько 200 тисяч тонн продукції на рік є одним з найбільших торговельних майданчиків свіжою рибою в Азії, ринок «Mercabarna» у Барселоні з обсягом близько 110 тисяч тонн на рік – у Європі). На оптових ринках суто аукціонна система може як застосовуватись (ринки «Цукідзі»), так і бути відсутньою або ж застосовуватись факультативно (ринки «Mercabarna»). На противагу цьому в торговельних системах першого типу (на первинних, в т.ч. портових оптових рибних ринках) аукціонна система застосовується в обов'язковому порядку.

Нарешті, четверту групу складають електронні торговельні системи. Ми вкладаємо у це поняття досить широкий зміст: це, з одного боку, можуть бути системи за типом «електронна дошка оголошень», які, як правило, являють собою програмну оболонку без будь-яких масштабних фізичних інституцій, дотичних до неї, і де контроль і відповідальність за дотриманням угоди здебільшого лежить на самих учасниках угоди. З іншого боку, це можуть бути електронні системи, які обслуговують окремі рибні аукціони чи навіть мережі аукціонів у межах країни (наприклад, «Docapesca» у Португалії) чи на міжнародному рівні (наприклад, «PEFA» із головним офісом у Нідерландах). Зрозуміло, що такі «глобальні» електронні системи виконують також функції контролю якості продукції і гарантування дотримання умов контракту (контроль здійснюється на рівні базису електронних систем – у приміщеннях і на складах аукціонних організацій).

Нижче представлено огляд інституцій кожної з зазначених чотирьох груп за такими параметрами: визначення, особливості, законодавча база в Україні, законодавче регулювання в світі, а також приклади для України і світу.

1. Первинні (портові) оптові рибні ринки з імplementованою аукціонною системою

Визначення. Організація EAFPA («European Association of Fishing Ports and Auctions», «Європейська Асоціація Риболовецьких Портів і Аукціонів») визначає первинні рибні ринки як інституції, які здійснюють наступні функції:

прийняття судна у порту; розвантаження вилову;

надання комплексних послуг зі зважування, контролю якості і дотримання санітарних і гігієнічних умов;

надання товарної тари і льоду, транспортних послуг, проведення аукціону (електронного або з голосу);

гарантування умов і термінів сплати за придбаний товар⁴.

Фактично, до цієї категорії належать організації, які надають можливість власникам риболовецьких суден здійснювати продаж своєї продукції відкрито і на конкурентних засадах, звільняючи їх від необхідності укладання прямих контрактів і тим самим стовідсотково усувають ризик непродажу товару. Ми використовуємо термін «первинні (портові) оптові ринки» (з аббревіатурою «ПОР») з тим, щоб у самій назві зафіксувати ключові характеристики цих організацій, які відрізняють їх від інших структур оптової торгівлі. Так, «первинні» означає, що товар продається безпосередньо від риболовецького судна, минаючи будь-яких посередників. Інколи замість первинні ми використовуємо слово «портові» -- у даному випадку ці слова еквівалентні за значенням, оскільки торгівля, що відбувається у порту, здійснюється безпосередньо з судна, отже, є первинною. Слова «оптовий ринок» передбачають ринковий механізм формування ціни, яким у даному випадку є аукціон. Тому повна назва повинна звучати як «первинні (портові) оптові ринки з імплементованою аукціонною системою». В англomовних джерелах для подібних структур переважно використовують терміни «fish market», “fish auction”, зрідка -- “port auction”, у російськомовних джерелах – «рыбные биржи».

Англomовні терміни, на нашу думку, є або занадто вузькими або занадто загальними, у той час як російськомовний термін «рыбные биржи» може бути застосованим так само і до майданчиків для торгівлі похідними від рибної продукції фінансовими інструментами (див. Розділ про Біржі).

Особливість. Структури саме такого типу є найбільш популярними у світі у сфері оптової торгівлі свіжою виловленою рибою.

Законодавча база в Україні. В Україні немає подібних інституцій, а відповідна «спеціалізована» законодавча база відсутня. Система аукціонів або ж біржових торгів діє на товарних біржах, однак на останніх під час торгів не здійснюється пряма експозиція товарів (крім того, практика ведення торгів на біржах рибною продукцією відсутня). Спеціального закону, який регулював би діяльність електронних торговельних систем і електронних торгів на товарних біржах, В Україні так само не існує. Здійснення аукціонів і біржових

⁴ Pim Visser "Fish price formation" (2009). -- European Association of Fishing Ports and Auctions: www.ec.europa.eu/fisheries/news_and_events/events/price_seminar/visser_en.pdf

торгів регулюються внутрішніми нормативними актами, видавцями яких є самі товарні біржі (див. також опис законодавчої бази в Україні для *електронних торговельних систем*).

Законодавча база: світова практика. В Ісландії основним законодавчим актом, що регулює проведення рибних аукціонів, є Закон №123 від 28 грудня 1989 року (видавець – Міністерство рибної промисловості Ісландії). Він складається з дев'яти розділів, які закріплюють вимоги до учасників аукціонних торгів та визначають механізм функціонування останніх.

У Норвегії регулювання порядку вилову, переробки, продажу і зберігання риби, здійснюється на основі Закону № 3 від 14 грудня 1951 р. "Про збут риби-сирцю". Він встановлює, що будь-яка реалізація риби в "перші руки" (незалежно від місця вилову) з метою переробки, збуту на території Норвегії або експорту повинна здійснюватися тільки через спеціально створені організації (кооперативи) по збуті риби. Дослівно ці інституції перекладаються з норвезької як «команди» (норв. «laget»). Їхні статuti і правила діяльності затверджуються в Директораті рибальства Норвегії (організація, яка має фактично статус міністерства).

У США і Новій Зеландії відсутнє централізоване законодавче регулювання рибних аукціонів, тому вони функціонують відповідно до правил, затверджених внутрішніми документами.

Первинні оптові ринки в Україні:

В Україні на даний момент подібних організацій не існує.

Первинні оптові ринки в світі:

Visafslag Scheveningen B.V (Нідерланди); Zeebrugse visveiling N.V. (Бельгія); Casa del Pescatore di Cattolica (Італія); Hvide Sande Fiskeauktion A/S (Данія); Smögen (Швеція).

2. Товарні біржі

Визначення.

В класичному плані біржа визначається як «організація, як правило, неприбуткового характеру, що визначає і забезпечує дотримання правил і процедур торгівлі товарами і пов'язаними з ними похідними фінансовими інструментами, такими як товарні ф'ючерси. Цей термін застосовується

також і до фізичного об'єкту, де відбувається торгівля» (Encyclopædia Britannica, вид. "Merriam-Webster", 2011, пер. з англ.).

Товарна біржа є організацією, що об'єднує юридичних і фізичних осіб, які здійснюють виробничу і комерційну діяльність, і має за мету надання послуг в укладенні біржових угод, виявлення товарних цін, попиту і пропозицій на товари, вивчення, упорядкування і полегшення товарообігу і пов'язаних з ним торговельних операцій» (Закон України «Про товарну біржу», ст. 1).

Особливості. В Україні станом на сьогодні товарні біржі не виконують своєї ціноутворюючої функції на стратегічно важливі сировинні товари – зерно, цукор, паливні матеріали, тощо. Учасники ринку «оминають» товарні біржі, надаючи перевагу укладанню прямих контрактів. **Слід зазначити, що виловлена риба у якості стандартизованого товару теоретично може торгуватись на будь-якій із універсальних товарних бірж України, і для цього необхідно лише внутрішніми документами визначити умови стандартизації товару, сертифікації учасників торгів, їхньої відповідальності, а також терміни і умови поставки придбаного товару та розрахунки за контрактами.**

Законодавча база в Україні Основний нормативний акт, що регулює діяльність товарних бірж -- Закон України від 10.12.1991 № 1956-ХІІ «Про товарну біржу».

Законодавча база: світова практика. У США в 1974 р. було прийнято Закон «Про комісії з ф'ючерсної торгівлі». Відповідно до цього закону Комісії з ф'ючерсної торгівлі були надані широкі повноваження в сфері управління діяльністю товарних бірж. Основними завданнями комісії є попередження маніпулювання ринком, захист клієнтів і забезпечення виконання зобов'язань за укладеними угодами. Персональний склад комісії призначається Президентом США і затверджується Конгресом.

У Сінгапурі в 1986 р. було прийнято закон «Про товарні біржі», відповідно до якого контроль за біржами покладено на міністерство фінансів, включаючи затвердження створення біржі й припинення торгівлі на ній.

У Японії діяльність товарних бірж в залежності від їхньої спеціалізації контролюють три міністерства: сільського господарства, фінансів і зовнішньої торгівлі. Ці міністерства затверджують мінімальні розміри статутних капіталів, надають ліцензії, здійснюють регуляторну діяльність.

Товарні біржі в Україні:

«Українська універсальна товарна біржа», м. Київ; Товарна біржа «Львівська універсальна», м. Львів; Подільська товарна біржа, м. Хмельницький; Товарна біржа «Катеринославська», м. Дніпропетровськ. Ще раз зазначимо, що жодна з означених бірж, як і будь-яка інша з товарних бірж в Україні, на сьогодні не здійснює торги рибою.

Товарні біржі в світі:

«Fish Pool» -- товарна біржа в Осло (Норвегія), на якій відбувається торгівля спотовими, ф'ючерсними, форвардними контрактами, а також опціонами на виловлену рибу лососевих порід.

«Open Ocean Trading» -- біржа у місті Даксбері (США), на якій відбувається торгівля форвардними контрактами на поставку свіжої риби.

3. Оптові ринки

Визначення. Класичне визначення оптового ринку формулюються наступним чином: «оптовий ринок» (“wholesale market”) - ринок, на якому товари реалізуються у великих кількостях, як правило, для подальшого перепродажу» (Encyclopædia Britannica, вид. “Merriam-Webster”, 2011, пер. з англ.).

Особливість. Рибна продукція продається на окремих продуктових оптових ринках України. У свіжому вигляді переважну частину асортименту складають карась, короп, судак, сом і кефаль. Інші види риби продаються у замороженому, засоленому, копченому, сушеному або ж в'яленому вигляді.

Законодавча база в Україні. Відповідне законодавство України складеться з законів та підзаконних актів, що стосуються окремих видів оптових ринків товарів, однак не існує закону, що регулював би функціонування оптових ринків в цілому як таких. Наприклад, Закон України від 25.06.2009 № 1561-VI «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції», або Постанова Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2002 р. N 1789 «Про схвалення Концепції функціонування та розвитку оптового ринку електричної енергії України».

Законодавча база: світова практики. У Франції усі оптові продуктові ринки організовані в єдину мережу під назвою «Reseau de Marchés d'Interêt National», скорочено «MIN» (у перекладі з французької – «Мережа ринків національного значення» (букв. – «інтересу»). Перші закони, на основі яких

формувалась ця система, були прийняті у 1953 році. Основними цілями створення мережі було підвищення ефективності оптових продуктових ринків, зниження транзакційних витрат і покращення якості продукції. Пізніше у 1962 році, було створено Асоціацію, на яку було покладено керівництво мережею оптових ринків. До її повноважень було віднесено проведення зустрічей, досліджень, конгресів, конференцій, а також регуляторні функції, зокрема, надання абонементних дозволів на проведення аукціонів.

В Італії одразу декілька законів регулюють діяльність оптових ринків. Основний Закон №125 від 1959 року закріплює принцип незалежності оптових ринків від центральної влади, покладаючи управління ними на місцеве самоврядування. Закон № 41 від 1986 року закріплює положення про те, що оптові ринки можуть отримувати державні гранти і інвестиції у випадку фінансових проблем (так, як це було у першій половині 1980-х років).

У Тайвані діє закон, що регулює діяльність оптового ринку агропродукції, в тому числі виловленої риби. В англійському перекладі за назвою «The Agricultural Wholesale Market Management Regulation» цей Закон доступний за адресою <http://www.afa.gov.tw/>. Стаття 6 цього Закону затверджує, що оптовий ринок рибопродуктів обов'язково повинен мати у штаті трьох інспекторів: щодо перевірки холодильного обладнання, морозильного обладнання, а також дотримання санітарних норм.

У Японії діяльність оптових ринків регулюється Законом «Про оптові ринки» (в англійському перекладі «Wholesale Market Regulatory Law»), прийнятим у 1971 році. Згідно з цим Законом, усі оптові ринки поділяються на три категорії: центральні оптові ринки (до таких належить розглянутий у цій роботі ринок Цукідзі), місцеві оптові ринки і інші.

Оптові ринки в Україні: Оптовий ринок «Господар», с. Крута Балка, Ясинуватський р-н, Донецька область; оптовий ринок «Столичний», м. Київ (термінал «М'ясо та риба» перебуває у стані будівництва); оптовий ринок «Шувар», м. Львів (окремо функціонує термінал риби та морепродуктів).

Оптові ринки в світі:

Оптовий ринок Mercabarna з підрозділом рибної продукції (Барселона, Іспанія); оптовий рибний ринок у Сіетлі (США); оптовий ринок Цукідзі (Токіо, Японія).

4. Електронні торговельні системи.

Визначення. Електронні торговельні системи – це широкий термін, який може стосуватись як простих електронних дошок оголошень, так і систем онлайн торгівлі цінними паперами і деривативами. Від інших систем торгівлі вони відрізняються рівнем гарантованої безпеки, наявністю певного набору необхідних умов для потенційного клієнта щодо надання доступу до торгів, типами і найменуванням товарів, за якими ведуться торги. У найпростішому вигляді – електронних дошок оголошень – такі системи не потребують глибокого законодавчого регулювання і бурхливо розвиваються. У таких випадках контроль за дотриманням умов угоди, як правило, лежить на самих учасниках угоди. Системи, де торгуються фінансові інструменти, стандартизовані оптові партії товару (в т.ч. риба), регулюються більш жорстко. У загальному плані електронні торговельні системи – це сукупність програмного забезпечення і апаратного обладнання, що надає можливість здійснювати торгівлю товарами і послугами віддалено, в тому числі через мережу Інтернет.

Особливості. Цей вид торговельних систем розвивається найбільш швидко і найменш підпадає під жорстке регулювання нормативно-правовими актами. Цьому сприяють легкість укладання угод, мінімізація орендних, операційних і інших витрат, пов'язаних з традиційним способом організації ринків, доступ до найширшої аудиторії через мережу Інтернет, прозора система ціноутворення. В Україні сегмент оптового Інтернет-трейдингу перебуває у зародковому стані, відстаючи від світового тренду, який задають технологічно розвинені країни.

Законодавча база в Україні. В законодавчому полі України існують окремі закони, як-от: Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», Закон України «Про електронний цифровий підпис», Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг», Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», які регулюють окремі аспекти функціонування торговельних систем.

Слід окремо відзначити, що народними депутатами В.Т. Коржем і Ю.М. Мороко у 2010 році на розгляд Верховної Ради було внесено законопроект «Про електронну комерцію», який, однак, не було прийнято.

Законодавча база: світова практика. Функціонування системи електронних торгів і електронної комерції у розвинених країнах регулюється як національним законодавством, так і на рівні міждержавних угод. У США діяльність компаній, що ведуть бізнес у сфері електронної комерції, регулюється у розрізі трьох основних напрямків: забезпечення конфіденційності інформації про споживачів, збір податків, а також онлайн реклама (інформація згідно сайту www.business.usa.gov). На рівні міждержавних угод слід назвати «Декларацію про глобальну електронну комерцію» ГАТТ/СОТ, яка з'явилась у 1998 році. Цей документ закріплює необхідність дотримання принципів прав на інтелектуальну власність при здійсненні електронної комерції, а також декларує необхідність вільного розвитку електронного бізнесу на міжнародному рівні. Загальні принципи (визначення понять, затвердження стандартів безпеки і т.д.) електронних торговельних систем для ЄС закріплено у документі «Guidelines for Systems and controls in an automated trading environment for trading platforms, investment firms and competent authorities» (видавник – ESMA (Європейське агентство з цінних паперів і ринків), 2012)⁵.

Електронні торговельні системи в Україні. Аграрна Українська Інтернет Біржа (www.agub.com.ua); Інтернет-портал про продаж агропродукції (www.board.agrobiznes.com.ua); підрозділ інтернет-порталу UKRAPK з переважною більшістю оголошень, які стосуються продажу живої риби оптом (www.ukrapk.com/board/food/fish/);

Електронні торговельні системи в світі:

PEFA (система із відкритим членством, що об'єднує рибні аукціони Нідерландів, Данії, Швеції, Бельгії, www.pefa.com); DOCAPESCA (інтернет-система, що об'єднує всі інтернет-аукціони Португалії, www.docapesca.pt); BASE (інтернет-система і назва однойменного програмного забезпечення для здійснення онлайн торгів виловленою рибою у США, www.seafood-auction.com).

⁵ www.esma.europa.eu/system/files/esma_2012_122_en.pdf

Приклади організацій, що здійснюють оптовий продаж риби

У Таблиці 1 наведено інформацію про деякі оптові рибні ринки у світі. Переважна частина організацій, представлених у таблиці – це європейські оптові портові рибні ринки. Також ми представили інформацію про одну-дві подібні структури з інших регіонів світу (Азії, Північної Америки, Австралії і Нової Зеландії, Полінезії). Усього у Європі станом на 2012 рік діє 309 оптових рибних аукціонів⁶.

Окрім портових ринків, у Таблиці 1 представлені два найбільші вторинні оптові ринки – Цукідзі у Токіо, Меркабарна у Барселоні, а також рибні ринки у Гонолулу, Фултоні і Сіетлі.

Наведена коротка інформація про дві рибні біржі: Fish Pool у Норвегії і Open Ocean Trading у США. Електронні торгові системи у чистому вигляді представлені в Таблиці 1 американським сайтом Sea-Ex. Також до електронних систем можна віднести програму PEFA, яка використовується для віддаленої участі в аукціонах однойменної мережі, членами якої є велика кількість первинних оптових рибних ринків Європи. Однак відмінність PEFA полягає у тому, що ця система, на відміну від Sea-Ex, обслуговує прив'язані до неї фізичні ринки.

⁶ <http://www.fishauctions.org/auctionlist.htm>

Таблиця 1. Оптові ринки риби у світі

Країна, у дужках -- зони вилову, згідно маркування FAO (див. Рисунок 1)	Назва оптової збутової установи	Річний обсяг операцій	Офіційний сайт установи або джерело інформації	Коментарі
Франція (27, 37)	Boulogne-sur-Mer	36 тис. тонн	http://www.portboulogne.com/fishing-port/	У порту діють електронні аукціонні торги за «датською» системою. Торгується 70 різних видів свіжої риби (http://www.portboulogne.com/fishing-port/key-figures.html)
Франція (27, 37)	Lorient	25 тис тонн	http://eafpa.org/EFAD.pdf	Портовий ринок відомий тим, що в його торговельних вперше встановив у своїх торговельних приміщеннях веб-камери, які транслюють процес торгів у режимі онлайн власникам суден, що поставили рибу. Джерело: http://www.axis.com/files/success_stories/ss_ret_crieelorient_30846_en_0802_lo.pdf
Іспанія (27, 37)	The fish auction of Vigo	80 тис тонн	http://www.apvigo.com/control.php?sph=a_iarp=1343%%p_rpp=1%%s_idm=3	Цей портовий ринок – найбільший у Європі за величиною займаної площі. Він має 14,000 га захищеної від штормів і інших природних стихій прибережної водної акваторії, функціональні наземні площі займають територію 2,572,577 кв. м. Згідно інформації на офіційному сайті, порт

				готовий до прийому суден 365 днів на рік
Іспанія (27, 37)	Mercabar na	110 тис. тонн	http://www.mercabarna.es/peix-marisc/index.html	Найбільший вторинний оптовий ринок риби у Європі
Португалія (27, 37)	Docapes ca	300 тис тонн	http://www.docapesca.pt/	Державна компанія, що володіє всіма рибними портовими аукціонами, і водночас – назва мережевого програмного забезпечення для здійснення рибних аукціонів у Португалії. Окрім цього, компанія володіє 9 банками, вторинним оптовим рибним ринком в м. Матосінхос, 13 рибними ресторанами і іншим майном. Джерело: http://www.docapesca.pt/en/online-auctions/seafish.html
Італія (27, 37)	Casa del Pescatore di Cattolica	28 тис. тонн	www.pescatori.it	Оптовий портовий ринок почав своє існування у 1930 р., коли власники суден об'єднались в спілку для більш ефективного збуту риби. Член PEFA.
Британія (27)	Peterhead	133 тис. тонн	http://www.peterheadport.co.uk/	Найбільший у Сполученому Королівстві портовий оптовий ринок і рибний аукціон
Британія (27)	Grimsby	35 тис. тонн	www.grimsbyfishmarket.co.uk	Організований приватною компанією, має електронну систему продажів «Aucxiss clock». Окрім цього, відбуваються також торги з голосу за англійською системою.

Британія (27)	Hull	50 тис. тонн	http://www.fishgate.co.uk/	Перебуває у приватній власності. На місці, де розміщено аукціон, риболовецький порт діяв ще в XIV ст. Риболовецькі судна заходили в нього перед тим, як прямувати далі в Норвегію і потім в Ісландію (Джерело: http://www.fishgate.co.uk/history.aspx). У сучасному вигляді, із впровадженою системою електронних торгів, аукціон діє з 1990-х років. Торги відбуваються як у аукціонній залі, так і віддалено (за аналогією із системою рибних аукціонів в Ісландії, див. відповідний Розділ).
Британія (27)	Plymouth	40 тис тонн	http://www.seafish.org/media/Publications/CR148.pdf -- Звіт про аудиторську перевірку портового аукціону	Оптовий ринок розташований у стародавньому портовому місті Плімут. Це перший рибний аукціон у Британії, на якому впроваджена електронна система торгів.
Британія (27)	Looe	12 тис. тонн	http://www.looe-fish-selling.co.uk/electronic_auction.htm	Один з найменших у Британії портових оптових рибних ринків. Обслуговує здебільшого невеликі судна, які щодня завозять свою продукцію у порт. Незважаючи на порівняно малі обсяги обороту, має повністю автоматизовану систему електронних аукціонних торгів.
Норвегія (27)	Збутові товариства	В сукупності	Огляд рибних портових	У Норвегії діє ефективна система

	Sunnmøre og Romsdal Fiskesalgslav, Norge Rafisklags i інші.	близько 2 млн. тонн	аукціонів в Норвегії: http://trito.nfh.u.no:86/China%20Symposium08%20For%20webpubl/Hansen_Norwegian%20pelagic%20trends%20and%20prospects.pdf	оптового збуту риби через портові аукціони, що регулюється державою (див. Розділ, що стосується практики рибних аукціонів у Норвегії). Збутові товариства перебувають у комунальній власності (точніше, належать рибальським спілкам, або кооперативам, у дослівному перекладі з норвезької – «командам»).
Данія (27)	Аукціони Thyboron, Hanstholm, Hirtshals, Skagen, Hvide Sande Fisk Auktion A/S, Gilleleje Fiskeauktion Danmark A/S, Thorsminde Fiskeauktion ApS	В сукупності близько 400 тис. тонн	http://eafpa.org/EFAD.pdf - відповідний підрозділ огляду з інформацією про датські рибні аукціони	Усі аукціони використовують «датську» систему визначення ціни ⁷ . Більшість аукціонів є членами електронної системи торгів PEFA, і дають змогу покупцям брати участь у торгах віддалено (про систему PEFA див. відповідний Розділ дослідження).
Німеччина (05, 27)	Cuxhaven	6 тис. тонн	Інформація згідно огляду http://eafpa.org/EFAD.pdf	Портовий оптовий ринок у Саксонії, з виходом до Північного моря. У 2002 році приєднався до системи PEFA.
Нідерланди (27)	Urk	60 тис. тонн	http://www.visveilingurk.nl/	Найбільший портовий оптовий рибний ринок в країні. Використовує датську систему аукціонів, є членом PEFA.
Бельгія (27)	Zeebrugse Visveiling	15 тис. тонн	http://www.zv.be/	Аукціонна зала компанії побудована у стилі «гіпер модерн». Торги можна здійснювати як у аукціонній залі, так і віддалено, оскільки

⁷ Про різницю датського і англійського аукціонів див. початок розділу про оптовий рибний ринок в м. Окленді.

				компанія є членом PEFA.
Швеція (27)	Smögen	12 тис. тонн	http://www.smo-gen.com/	Член PEFA.
Південна Корея (61)	Jagalchi Fish Market	600 тис тонн	jagalchimarket.bisco.or.kr/	Одна з найбільших портових оптових рибних бірж у світі. Розташована у портовому місті Пусан.
Японія (61)	Tsukiji Fish Market	200 тис. тонн	www.tsukiji-market.or.jp/	Найбільший вторинний оптовий рибний ринок у світі і один із найбільших ринків загалом, враховуючі оптові портові ринки.
Австралія (06, 57, 71)	Sydney Fish Market (SFM)	До 20 тис. тонн	http://www.sydneyfishmarket.com.au/	Це – найбільший оптовий портовий ринок риби у південній півкулі Землі. Крім того, за показником кількості різновидів риби, які приймаються до торгівлі, він займає перше місце у світі серед первинних ринків, а серед усіх оптових рибних ринків поступається лише оптовому ринку Цукідзі у м. Токіо. З 1989 використовує електронну систему аукціонних торгів за датською системою. Джерело: http://www.sydneyfishmarket.com.au/OurCompany/OurCompany/tabid/98/Default.aspx
Нова Зеландія (81)	Auckland Fish Market (AFM)	7 тис. тонн	http://www.afm.co.nz/	Принципи роботи ринку у якості прикладу наведено у цьому дослідженні (див. відповідний розділ).
США, (02, 21)	Seattle Fish Market	4 тис. тонн	http://www.pikereplacefish.com/	Вторинний оптовий ринок, розташований на

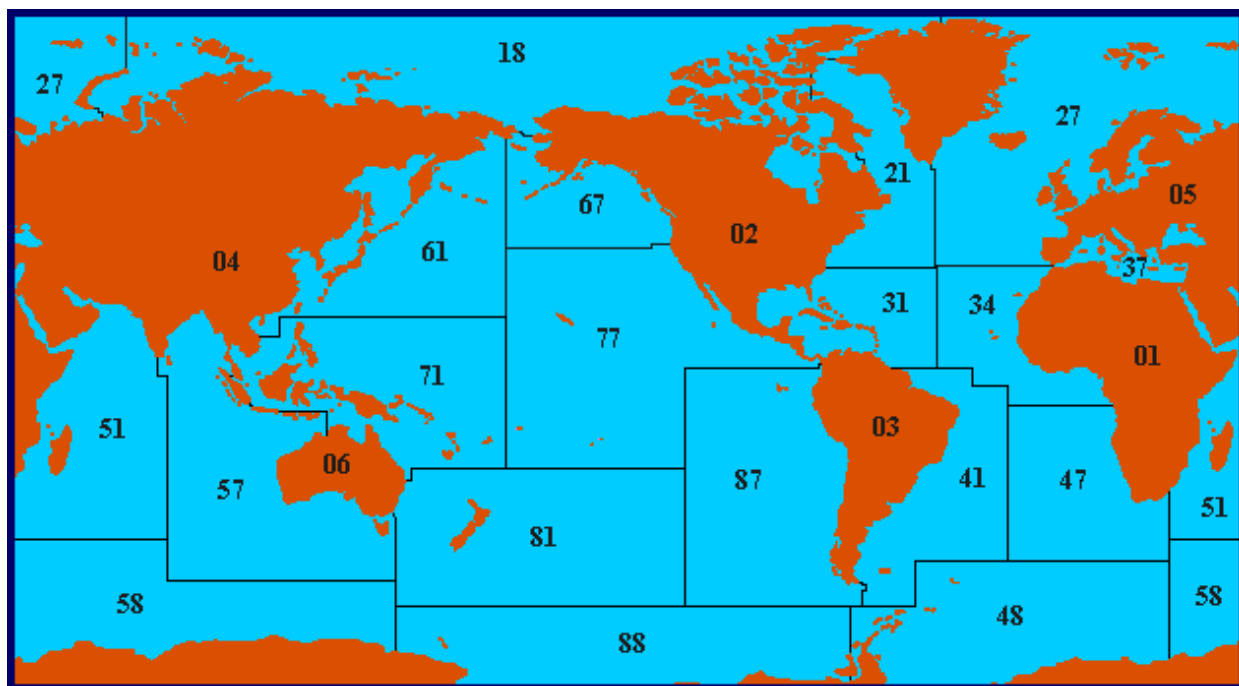
	(«Pike Place Market»)			набережний озера Вашингтон у м. Сіетлі. Найбільш західний рибний ринок у США, одна з головних цікавинок м. Сіетл. Здійснює доставку придбаних товарів на замовлення.
США, Гавайські острови (77)	Honolulu Fish Market	5 тис. тонн	http://www.hawaii-seafood.org/auction/	Діє з 1952 року. Єдиний крупний оптовий рибний ринок у Полінезії. Аукціон побудовано за принципом оптового ринку у м. Цукідзі (Токіо) – рибу вивантажують у ніч перед торгами, торги відбуваються рано вранці, перед тим уся риба проходить санітарну інспекцію. Велика риба продається індивідуально, а не у лотах. Аукціон відбувається «з голосу», перемагає той учасник, що погодився із найвищою виголошеною ціною.
США (02, 21)	Fulton Fish Market	5 тис. тонн	http://www.newfultonfishmarket.com/	Великий оптовий вторинний ринок, за принципом роботи схожий на ринок Mercabana в Барселоні.
США (21, 67, 02)	Open Ocean Trading	Немає інф-ції	http://www.openoceantrading.com/	Біржа, на якій укладаються форвардні угоди на купівлю виловленої риби, а також клірингові операції. Для торгів застосовується запатентована програмна платформа FISH-X. Безпосередня торгівля фізичним товаром не здійснюються.

Норвегія (27)	Fish Pool	Немає інф-ції	http://fishpool.eu/	Проводяться торги форвардними, ф'ючерсними контрактами і опціонами. Безпосередня торгівля фізичним товаром не здійснюється. Більш докладний опис див. у відповідному розділі дослідження.
США (21, 67, 02)	Sea-Ex	Немає інф-ції	http://www.sea-ex.com/trading/	Електронна «дошка оголошень», належить американській компанії. Не прив'язана до жодного фізичного ринку. Проглядати оголошення можуть усі охочі, але для того, щоб публікувати оголошення, необхідно придбати абонемент на річне членство (тариф коливається від 80 дол. за «базове» членство до 450 дол. за «платинове», види членства різняться набором прав щодо публікацій і пріоритетністю оголошень).

Джерело: складено автором.

Методологічне застереження: Була використана інформація з офіційних сайтів організацій або інші джерела, вказані у таблиці. Середньорічний обіг визначався як кількість продукції, безпосередньо реалізованої через систему аукціонів (інколи в статистиці вказується величина загального тоннажу риби, що пройшла через певний порт. Ця величина може бути значно більшою за обсяги продажу: наприклад, для першого порту у таблиці, Boulogne, на офіційному сайті вказана величина річного продажу риби у 35,9 тис. тонн, тоді як сукупний обсяг риби, що пройшов через порт за рік, досяг 350 тис. тонн).

Рисунок 1. Маркування зон рибальства у світі (до таблиці «Оптові ринки риби у світі»)

Джерело: карту завантажено із програми FishStatJ для роботи з базою даних FAO Statistics

Особливості риби як біржового товару чи товару оптового ринку

Основна характеристика товару, що продається на біржі – стандартизація. На біржі товар, як правило, продається певними партіями. В українському законодавстві закріплено положення про те, що не можуть бути предметом біржової торгівлі речі, визначені індивідуальними ознаками, якщо вони не продаються як партія (стаття 15 Закону України «Про товарну біржу»).

Отже, кожна певна партія риби, для того щоб бути предметом торгів на біржі, повинна відповідати наступним двом умовам:

- Кожна товарна одиниця партії повинна бути однакової сортності і якості (уся риба в партії повинна бути одного виду, певного розмірного і вагового діапазонів);
- Строки і місце поставки товару повинні бути визначені у характеристиках партії і жорстко дотримуватись.

Різноманіття риби, яке часто трапляється навіть у межах одного вилову, ускладнює її поставку як партії стандартизованого товару. Риба різниться не лише за видом, а й за величиною, вагою та якістю. Оптові рибні портові ринки (далі ПОР) досить жорстко стандартизують партії товару за критерієм риби. Кожний ПОР має затверджені види риб, за якими ведуться торги. Цей асортимент значно варіює: так, на одних ПОР ведуться торги за всього декількома видами риби. Найширший асортимент у світі (згідно реклами на офіційному сайті) має ПОР у Сідней⁸, на ньому відбуваються торги за 80 видами риб.

За способом добування рибу можна розділити на дві категорії: ту, що виловлена у морях, внутрішніх водоймах і відкритій частині світового океану, і ту, що спеціально вирощена (розведена) у ставках, штучних водоймищах, морських садках (фермерських господарствах). Для позначення продукції другої категорії часто використовують термін «аквакультура». ООН збирає і публікує світову статистику за обома категоріям.

Слід зазначити, що ефективна оптова система реалізації критично важлива для виловленої риби. **Риба – це товар, що швидко псується, тому наявність системи швидкого і гарантованого збуту є критично важливою умовою функціонування галузі.** За відсутності ефективних оптових ринків роль такої системи відіграють прямі контракти між риболовецькими судами і

⁸ Джерело: <http://www.sydneyfishmarket.com.au/>

оптовими посередницькими компаніями. Однак така особливість рибодобувного промислу, як **непередбачуваність термінів і обсягів вилову**, змушує власників риболовецьких суден йти на поступки оптовим закупівельним компаніям, і ціна, що фіксується в контракті, є нижчою за ту, що могла би бути досягнута за умов продажу товару на відкритому ринку. Запровадження відкритих оптових торгів з аукціонною системою дозволяє реалізувати вилов у найкоротші терміни у конкурентних умовах, і переміщує надлишок прибутку від оптових компаній-посередників до риболовецьких компаній.⁹

Отже, риба, яка видобута під час промислу, як товар володіє двома протилежними особливостями. З одного боку, виловлена риба найменше відповідає поняттю «біржовий товар», оскільки вилов із обумовленими характеристиками (вид, сортність, якість, обсяг) не може бути гарантовано досягнутий у визначені терміни. Це значно ускладнює укладання таких традиційних біржових похідних фінансових інструментів, як форвардні і ф'ючерсні контракти та опціони.

З іншого боку, швидке псування риби і високі видатки по її зберіганню у замороженому вигляді обумовлюють необхідність функціонування ефективних первинних (оптових) рибних ринків з аукціонною системою визначення ціни як інституцій, де товар може бути гарантовано проданий у максимально короткі терміни й за вигідною для риболовецьких компаній ціною.

⁹ Див. Розділ «Теоретичне обґрунтування впливу запровадження систем рибних бірж на динаміку цін»

Первинні (портові) оптові ринки з імplementованою аукціонною системою (ПОРАС)

Почнемо огляд оптових торговельних систем рибою з портових оптових ринків (ПОРАС). Розглянемо два приклади, де збутова діяльність оптових торгових ринків централізовано регулюється державою (Ісландія і Норвегія), і два приклади, де держава залишає вільний простір підприємцям для визначення принципів оптової збутової системи (портовий оптовий ринок AFM у Новій Зеландії і портовий оптовий ринок Jagalchi у Південній Кореї).

Ісландський досвід функціонування оптових рибних ринків

Перші аукціонні торги свіжою рибою безпосередньо «з суден» було проведено в Ісландії в 1987 році. Головною метою було забезпечити максимально вигідну для риболовів ціну продажу рибної продукції. Оскільки риболови є основними бенефіціарами існування аукціонних торгів рибною продукцією, ПОРАС мають всебічну підтримку серед риболовних асоціацій Ісландії.

Усі ПОРАС в Ісландії мають приватну або колективну форму власності (у той час, як сам порт може бути в державному володінні). Роль уряду в особі Директорату з рибальства полягає у ліцензуванні і створенні законодавчої бази для діяльності цих організацій. Для того, щоб отримати ліцензію на проведення аукціонних торгів, організація повинна відповідати наступним вимогам: мати необхідні технічні приміщення, забезпечувати відповідність санітарним нормам, і мати так звану «ліцензію на зважування» риби. Основним законом, що регулює проведення рибних аукціонів, є Закон №123 від 28 грудня 1989 року (видавець – Міністерство рибної промисловості Ісландії). Закон складається з дев'яти розділів, які закріплюють вимоги до учасників аукціонних торгів і механізм функціонування останніх.

Вимоги до учасника торгів

Головна вимога до учасника торгів – він повинен відкрити кредитну лінію у розрахунковому центрі, або лист із банківською гарантією своєї платоспроможності. Реєстрація відбувається онлайн на сайті компанії-аукціонера.

Процедури перед проведенням аукціонних торгів

Власники суден надсилають інформацію адміністраторам ПОРАС щодо обсягів вилову, його характеристик і можливих портів доставки зручним для себе способом: електронною поштою, телефоном або факсом. На основі отриманої інформації адміністратори формують лоти, де серед характеристик вказують також додаткові витрати, пов'язані із транспортування товару у кожен із можливих портів. На ПОРАС встановлюється ліміт часу (як правило, за годину перед початком торгів), коли власники суден можуть рапортувати про отриманий вилов. Якщо капітан запізнився зі звітом, лот з його товаром буде розміщено у системі аукціонних торгів вже наступного дня.

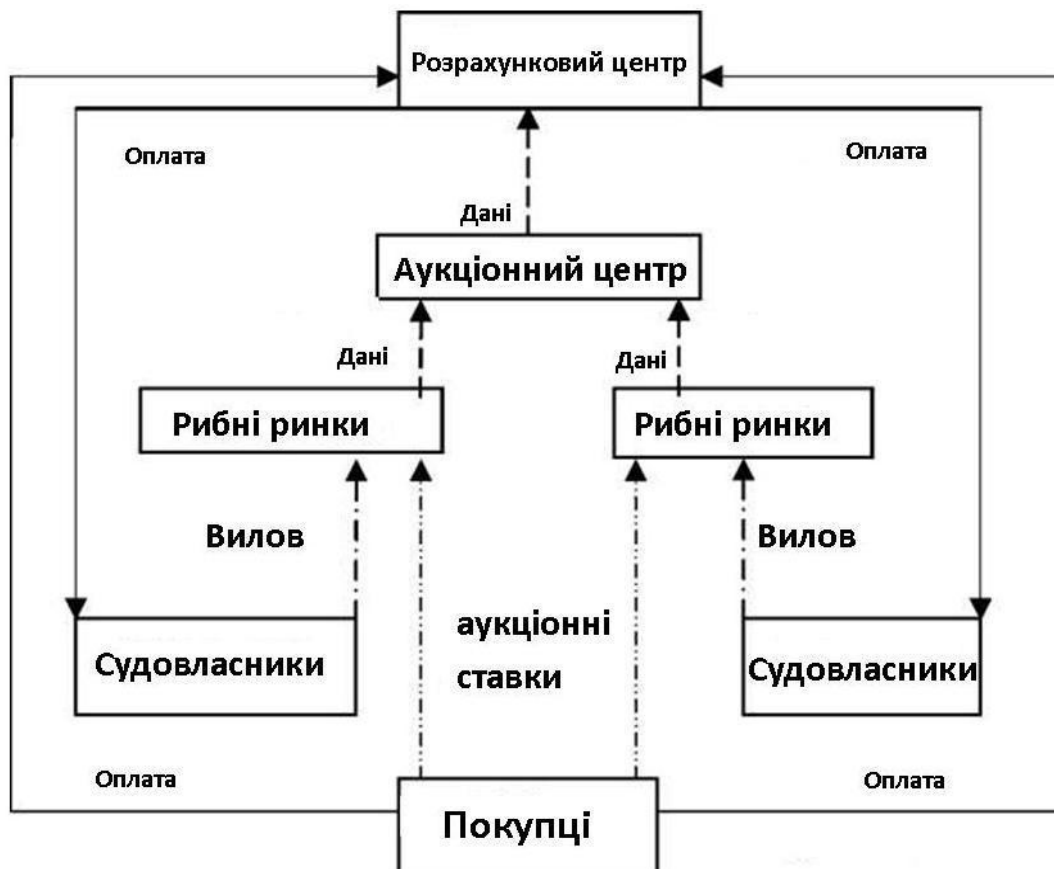
Вся інформація з рибних ринків акумулюється у єдиному аукціонному центрі, що знаходиться у м. Рейкьянес Бара (ісл. Reykjanes Baer). Аукціонний центр формує єдиний лістинг з всіма лотами, які були виставлені на торги. Інформація по кожному лоту містить наступні обов'язкові пункти: назва і номер судна-поставника, тип риболовного знаряддя (цей показник впливає як на стан виловленої риби, так і на ставлення екологічно-свідомого покупця), вид, розмір і стан риби, тривалість доставки товару у порт, середня і загальна вага товару.

Всі розрахунки за придбаний товар відбуваються у безготівковій формі через єдиний розрахунковий центр (див. Рисунок 2), який централізує усі ПОР. При цьому під час переказу коштів за проданий товар з власників суден автоматично утримуються різноманітні державні збори та плата за використання порту. **Розрахунковий центр виконує також деякі функції фінансових установ:**

- він здійснює кліринг взаємних зобов'язань учасників аукціонних торгів,
- на прохання власників суден може робити цільові грошові перекази,
- здійснює кредитування власників суден, зокрема кредитує купівлю на виплат рибальського спорядження і т.д.

Такі «додаткові» функції розрахункового центру є фактором, що приваблює до участі у торгах більше учасників, особливо власників невеликих риболовецьких суден.

Рисунок 2. Схема потоку грошей і рибної продукції на ісландських рибних аукціонах

Джерело: “Auction market for fisheries in Iceland: increasing catch value & enforcement in fisheries” by Zarina Abd Latiff. The United Nations University, Reykjavik, 2002. Режим доступу: <http://www.unuftp.is/static/fellows/document/zarinaprojectprfa.pdf>

Механізм проведення аукціонних торгів

Хоча система аукціонних торгів рибними продуктами в Ісландії повністю комп'ютеризована і централізована, сама процедура проведення торгів і здійснення ставок відбувається із залученням аукціоніста (ліцитатора). Відбувається це так: учасник, після своєї акредитації і перевірки платіжної спроможності, отримує лістинг лотів, що виставлені на продаж, свій номер учасника і займає місце в аукціонній кімнаті. Аукціоніст, що перебуває в аукціонному центрі в м. Рейкьянес Бара, виголошує ставки, і кожен учасник, де б він не перебував, чує голос аукціоніста через навушники і приймає рішення щодо того, погоджуватись чи ні із запропонованою

ставкою. На кожному ПОР місцевий оператор асистує аукціоністу, вводючи до комп'ютерної системи число покупців, які погоджуються з оголошеною ціною – “2” для двох або більше покупців, “1” для одного покупця і “0”, якщо не зголосився жоден із учасників. В торгах використовується «англійська» аукціонна система (тобто, ціна постійно підвищується). Коли по певному лоту залишається лише один учасник, він оголошується переможцем, йому надається квитанція для отримання товару і поштою надсилається рахунок-фактура для сплати по лоту. Послуга з надсилання рахунків-фактур – платна, її вартість складає 1500 ісландських крон (12,40 USD) станом на вересень 2012 року¹⁰. Окрім цього учасники торгів сплачують також 7500 ісландських крон (62 USD) на місяць як комісію за здійснення покупок через систему аукціонних торгів, і 750 ісландських крон (6,2 USD) – за отримання мережевого доступу VPN¹¹.

Після завершення аукціонного дня адміністрація ПОР роздруковує рахунки-фактури для кожної угоди і розсилає їх покупцям. Продавці рибної продукції отримують повну сплату за свій товар, за вирахуванням зборів і утримань, за термін від 8 до 12 днів після продажу. Якщо хтось із покупців прострочив оплату рахунку-фактури, надалі він не допускається до участі в торгах.

Отримання товару покупцем відбувається одним із двох способів: або він особисто забирає товар із порту доставки, або адміністрація ПОР організовує доставку у зручне для клієнта місце за додаткову плату.

Товар

Рибна продукція зважується двічі: вперше, одразу при прибутті до порту, і вдруге – під час формування лотів. У порту вона вибірково інспектується працівниками санітарної та гігієнічної служб. Під час зважування у порту визначається вага брутто; під час другого зважування від цієї ваги вираховується 15%, як поправка на вагу льоду. Для продавця важливим є забезпечити належну якість і свіжість риби, оскільки аукціонний центр зберігає єдину базу даних щодо всіх партій поставлених товарів і всіх зроблених ставок, і якщо хтось із власників суден поставив неякісний товар, це виливається не лише у штрафні санкції, а і в зіпсовану репутацію, яку потім дуже важко відновити.

¹⁰ Інформація згідно сайту аукціонного центру <https://rsf.is/>

¹¹ Всі розцінки станом на вересень 2012 року, згідно сайту <https://rsf.is/>

Покупці рибної продукції через деякий час повертають тару для зберігання риби у ПОР, а останні, в свою чергу, передають їх власникам суден. Таким чином, забезпечується безвідходність і циклічність процесу вилову і торгівлі рибою.

Із сайтом ісландського аукціонного центру можна ознайомитись за адресою: <https://rsf.is/> (ісландською мовою). Він централізує і обробляє інформацію з двадцяти чотирьох рибних ПОР Ісландії. З переліком і контактною інформацією цих бірж (ісландською мовою) можна ознайомитись на сторінці <https://rsf.is/fiskmarkadir-gjaldskra>.

Таким чином, в Ісландії діє централізована система аукціонних торгів, яка об'єднує портові оптові рибні ринки, що розташовані у різних регіонах країни. Ця система, хоча і жорстко регулюється і контролюється державними органами, є цілком самоврядною. Досвід організації рибних торгів в Ісландії є цінним і показовим своєю технологічністю (централізованою системою обробки даних і зберігання інформації по всіх торгах, лотах, продавцях і покупцях, дворівневою системою перевірки якості поставленої продукції, наявності єдиного розрахункового центру, який також виконує кредитні і клірингові функції).

Норвезький досвід функціонування оптових рибних ринків

Рибна промисловість є основою норвезької економіки, і відповідно га станом на сьогодні напрацьовано досить об'ємний обсяг національного законодавства, що її регулює. Процес вилову і продажу риби в Норвегії контролюється Міністерством рибальства й берегових питань. Основним законом, що регулює порядок вилову, переробки, продажу і зберігання риби, є Закон № 3 від 14 грудня 1951 р. "Про збут виловленої риби".

Він встановлює, що будь-яка реалізація риби в "перші руки" незалежно від того, де вона виловлена, з метою переробки, збуту на території Норвегії або експорту повинна здійснюватися тільки через спеціально створені організації (кооперативи)¹² по збуту риби, статут і правила діяльності котрих затверджуються в Директораті рибальства (міністерська організація). Відповідно до статутних документів, норвезькі збутові кооперативи є неприбутковими організаціями, що працюють для забезпечення інтересів рибалок і розвитку рибної промисловості.

Кооперативи здійснюють операції з реалізації і фінансових розрахунків за продукцію, регулярно переглядають **мінімальні ціни** на різні види риб (держава бере участь у цьому процесі як спостерігач), збирають і оприлюднюють відповідну статистичну інформацію, забезпечують функціонування системи електронних аукціонів.

Мінімальні ціни особливо важливі для невеликих рибачьких співтовариств, які через географічну віддаленість від покупця не можуть виставити свій улов на аукціон, і часто залежать від одного або двох покупців у своєму регіоні. У той же час мінімальні ціни менш важливі для компаній, що володіють великими рибальськими траулерами і мають розвинену логістичну мережу для оперативної доставки товару в необхідний регіон.

Важливим моментом є те, що хоча вся рибна продукція, виловлена у норвезьких територіальних водах або ж суднами під норвезьким прапором, згідно законодавства повинна бути реалізованою через норвезькі профспілкові збутові товариства, реалізація не обов'язково може відбуватись у формі аукціону (хоча така форма є абсолютно переважаючою). **Риба також може бути продана і шляхом прямих угод**¹³ (якщо при цьому дотримано посередництва збутового товариства). Тобто, фактично, така пряма угода

¹² У дослівному перекладі з норвезької

¹³ Як зазначено на гостьовій сторінці збутового товариства Rafisklag: «Рибалки й покупці **можуть укладати прямі угоди щодо поставки**, або ж улов може бути виставлений у системі сучасного електронного аукціону» (<http://www.rafisklaget.no/portal/page/portal/Rafisklaget/Engelsk>, пер. з англ.)

просто «візується» у збутовому товаристві. Це забезпечує додатковий взаємний контроль норвезьких рибалок і мінімізує ризики браконьєрства та несанкціонованого вилову.

Системи аукціонів на норвезьких портових оптових ринках

Аукціонна система торгівлі рибною продукцією в Норвегії сьогодні перебуває на дуже високому рівні розвитку. онлайн торги існували вже тоді, коли масовий інтернет лише починав зароджуватись як явище (на початку 1990-х років). Сьогодні близько 95% рибної продукції в Норвегії реалізується через систему аукціонних торгів¹⁴ (відповідно, решта 5% -- через прямі угоди, які, як зазначалось раніше, є також дозволеними, якщо вони укладаються за посередництва збутових товариств). Аукціони дозволяють реалізувати рибопромисловцям свій товар за максимально вигідною ціною.

Система продажу риби через збутові кооперативи забезпечує рибалкам необхідну стабільність і, у той же час, допомагає Директорату рибальства в здійсненні контролю за рибними ресурсами. Державні контролюючі органи мають змогу відслідковувати місцезнаходження норвезьких суден за допомогою супутникових систем навігації. **Таким чином, імовірність нелегального («тіньового») продажу зведено до мінімуму.**

Аукціонна система працює цілодобово. Покупцями продукції можуть бути як норвезькі, так і іноземні фірми. Географічна диверсифікація поставок разом з використанням онлайн аукціонів дозволяє реалізовувати рибну продукцію у мінімальні терміни за максимально вигідними цінами.

Система аукціонних торгів

Аукціонні торги відбуваються наступним чином: капітан судна, отримавши улов, надає адміністратору інформацію щодо кількості, часу і місця вилову, способу зберігання, можливих місць доставки (із зазначенням пріоритетних), формуючи тим самим лот.

Цю інформація відразу відображається в онлайн системі, і потенційні покупці роблять ставки, орієнтуючись на характеристики лота.

Потенційні покупці здійснюють ставки на ту або іншу партію продукції, і капітан судна бере курс саме туди, де покупець очікує партію улову до прийому. За цим процесом стежать контролери, які приймають і оглядають

¹⁴ За даними дослідження «Биржевая торговля ВБР: Мировой опыт» (Ассоциация добытчиков минтая, 2010), стор.12

партію риби, потім дають згоду на покупку оглянутої партії. У пункті продажу продавцеві й покупцеві оформляються відповідні квитанції в електронній формі, при цьому продавець отримує повну сплату за поставлену продукцію протягом 14 днів. Перед укладанням угоди обов'язковим є вибіркова перевірка товарної партії контролерами збутового товариства¹⁵.

На норвезьких рибних аукціонах існує два основні види здійснення ставок: аукціон із «закритими» ставками (який ще називають «аукціон зі ставками у запечатаних конвертах», або «bid auction» -- англ.) і аукціон за англійською системою (у якому ставки поступово збільшуються і перемагає покупець, який запропонував найвищу ціну). Поняття «конвертів» є умовним – фіксація ставки відбувається через посередництво електронної системи. Перший вид аукціону використовується з 1970-х років в основному для пелагічних¹⁶ видів риб. Інший вид застосовується з 1980-х років, переважно для придонної продукції¹⁷. В обох випадках покупці, як правило, не бачать товар, оскільки він ще знаходиться на судні; вони приймають рішення щодо розміру ставки, базуючись на тому, яке судно виловило продукцію, а також на характеристиках лоту (вага, вид риби, кількість, середній розмір, пріоритетні для капітана порти поставки). Капітан, зі свого боку, зважає як на розмір ставки, так і на порт. Якщо порт є віддаленим, капітан може обрати меншу ставку, яка передбачає більш зручний для нього порт поставки. Для здійснення ставок «за закритим типом» відводиться одна година, для ставок за англійською системою – як правило, чотири години. Англійська система була введена як більш прозора¹⁸ - вважається, що за такої системи організації торгів є менша імовірність вступу покупців у змову.

Таким чином, норвезький досвід, поряд з ісландським, являє собою приклад найбільш всеохоплюючого впровадження торгів рибною продукцією з використанням онлайн аукціонів. Це пояснюється економіко-географічними факторами. Норвегія, як острівна держава з виходом у Північну Атлантику, традиційно розвивала рибну промисловість як основу своєї економіки. Саме виключною важливістю рибної промисловості

¹⁵ За матеріалами «Fish auctions go high-tech with NSS»

http://www.worldweareports.com/reports/2010/2010_norway/2010_norway14.aspx і Дослідження асоціації добувачів мінтаю, 2010

¹⁶ Пелагічні види – ті, що населяють пелагіаль, тобто зону моря чи океану, що не знаходиться у безпосередній близькості до дна. Практично уся риба (на відміну від молюсків, планктону, водоростей і т.д.) відноситься до цієї категорії.

¹⁷ Claire W. Armstrong "Theory and practice of why auctions differ -- a study of two fish auctions in Norway" / Marine Policy 25 (2001) 209–214. Режим платного доступу: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0308597X01000112>

¹⁸ Claire W. Armstrong (2001), p. 210.

для економіки країни спричинено необхідність глибокої розробки законодавчо-нормативних актів, що регулюють цю сферу, а також впровадження максимально ефективного способу торгівлі рибними ресурсами. На нашу думку, важливим фактором, що зумовив ефективне впровадження онлайн аукціонів рибними ресурсами, є традиційне лідерство Норвегії з точки зору широти розповсюдження і використання населенням інтернет-технологій (див. Табл. 2).

Таблиця 2. Дані по деяких країнах за показником кількості інтернет-користувачів на сто жителів

Назва країни	Роки, 1990-2010								
	'90	'94	'98	'02	'06	'07	'08	'09	'10
Країни з високим доходом, члени ОЕСР*	0,3	2,1	16,7	47,0	63,5	68,9	70,8	71,8	74,7
Країни з високим доходом, не ОЕСР	0,0	0,0	7,5	27,0	41,0	46,5	51,5	55,3	58,7
Австралія	0,6	2,2	30,9	н/д	66,1	69,6	71,7	74,1	75,9
Фінляндія	0,4	4,9	25,4	62,4	79,7	80,8	83,7	82,5	86,9
Франція	0,1	0,9	6,1	29,2	45,2	63,7	68,2	69,1	77,3
Німеччина	0,1	0,9	9,9	48,8	72,3	75,4	78,3	79,5	82,5
Ісландія	0,0	6,8	36,5	78,9	88,7	88,9	89,1	92,1	95,6
Ізраїль	0,1	0,6	10,0	16,9	26,7	46,4	57,6	61,2	65,4
Нідерланди	0,3	3,2	22,2	60,9	83,9	86,1	87,7	89,8	90,7
Нова Зеландія	0,0	3,2	31,4	59,3	69,0	69,8	72,2	79,8	83,0
Норвегія	0,7	4,1	22,6	72,8	82,7	87,2	90,8	92,2	93,3
Російська Федерація	0,0	0,1	0,8	4,1	18,2	24,9	27,1	29,2	43,3
Україна	0,0	0,0	0,3	1,9	4,5	6,5	22,3	32,9	44,6
Об'єднане Королівство	0,1	1,0	13,7	56,5	68,8	75,0	78,2	83,3	84,7
США	0,8	4,9	30,1	59,0	69,2	75,3	74,2	71,2	74,2

Джерело: складено автором за даними Світового Банку. *ОЕСР – Організація Економічного Співробітництва і розвитку

Норвегія і Ісландія традиційно займають лідерські позиції в світі за цим показником, починаючи з часів зародження Інтернету в 90-ті роки. Це могло бути важливим фактором того, що, хоча оптова портова торгівля рибою традиційно поширена в усіх країнах Європи, що мають вихід до Атлантики або Середземного моря (див. Таблицю 1 і коментарі до неї), саме Норвегія і Ісландія стали піонерами і лідерами у справі впровадження системи електронних торгів із можливістю віддаленого доступу.

Рибний ринок в Окленді – Auckland Fish Market (AFM)

ПОР в м. Окленд (Auckland, New Zealand) є одним з найбільших первинних оптових рибних ринків в Новій Зеландії. На відміну від оптових первинних ринків Ісландії і Норвегії він функціонує за принципом датських аукціонів. Англійська система аукціонів побудована на тому, що переможцем визнається учасник, який запропонував найвищу ціну – тобто, торги починаються із дуже низької так званої «стартової» ціни, яка потім підвищується у процесі того, як учасники здійснюють свої ставки. За таким принципом побудовані, наприклад, описані у цьому дослідженні рибні ПОР Ісландії, Норвегії і у м. Пусан (Південна Корея).

На противагу «англійській системі» «датський аукціон» передбачає, що на початку торгів аукціонною системою встановлюється найвища можлива ціна на товар (вище ринкової), яка потім рівномірно зменшується. Для цього використовується або електронне табло, або стрілка на циферблаті, що рухається назад, знижуючи поточну ціну. На рибних аукціонах в Окленді використовується система зі стрілкою і циферблатом (так само, на усіх рибних ринках системи PEFA, яку буде розглянуто далі).

На ПОР в м.Окленд через систему аукціонних торгів щодня проходить близько 20 тонн риби¹⁹.

Система роботи аукціону

Аукціонна кімната розрахована на 85 покупців. Також ПОР містить оглядову галерею, яка може вмістити більше тисячі зацікавлених осіб.

¹⁹ Інформація згідно сайту рибної біржі <http://www.afm.co.nz/wsauktion.php>

Зареєстровані учасники отримують доступ до інформації з назвами і характеристиками лотів, починаючи з п'ятої години ранку. Аукціон починається о шостій годині ранку, аукціонний годинник демонструє ціну, яка зазвичай є на 2 новозеландські долари вища за очікувану ціну продажу, і потім кожні десять секунд знижує її. Перемагає той учасник, який першим натисне кнопку на своєму пульті (тобто, погодиться із запропонованою ціною). Після цього, його ім'я з'являється на аукціонному табло разом із назвою і характеристиками придбаного ним лоту.

Реєстрація учасників

Всі учасники зобов'язані заповнити реєстраційну анкету. Після завершення реєстрації кожен учасник отримує персональну чіп-карту і пульт управління, за допомогою яких вони роблять ставки. Здійснювати сплату за придбаний товар можна як за допомогою готівки, так і безготівковим розрахунком (на відміну від системи аукціонних торгів рибними ресурсами в Ісландії, де, як було зазначено, допустимою є лише безготівкова форма оплати). Учасник, що сплачує за придбану рибу готівкою, повинен здійснити розрахунок у переддень того, як йому відвантажать товар. Натомість, покупці за безготівковим розрахунком мають сім днів для здійснення оплати за поставлений товар (прострочення цього терміну не допускається). Для підтвердження своєї платоспроможності, вони мають надати аукціонному адміністратору банківську гарантію або ж вексель у розмірі вартості середнього обсягу риби, придбаної ними упродовж останніх 1,5 тижнів.

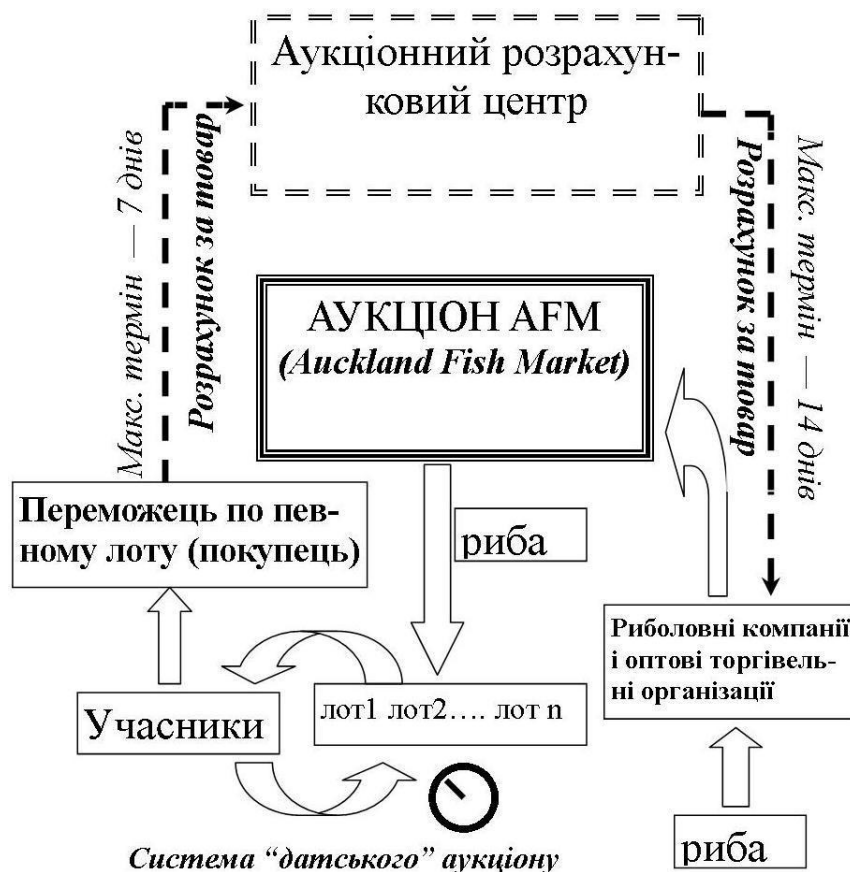
Всі нові учасники рибних аукціонів мають можливість отримати безкоштовний тренінг.

На офіційному сайті AFM перераховані наступні переваги участі у аукціоні:

- ✓ Можливість придбати максимально свіжу рибу;
- ✓ Однакові умови доступу до всього товарного асортименту риби для всіх покупців, незалежно від розміру їхнього бізнесу;
- ✓ Прозора система ставок – учасник купує бажаний товар за ціною, яка його влаштовує;

- ✓ Можливість огляду усього товарного асортименту перед купівлею;
- ✓ Стандартизована система кількості риби і розмірів лотів;
- ✓ Надання послуг із обробки і нарізки риби на місці;
- ✓ Доступ до оптових торговельних організацій, що є учасниками аукціонних торгів;
- ✓ Багато місця для паркування, у т.ч. для великих вантажних автомобілів і фур;
- ✓ Економія часу – всі оптові постачальники риби зібрані «під одним дахом», і немає потреби контрагуватись з кожним із них поодиночі.

Рисунок 3. Схема функціонування рибного аукціону в м. Окленд (Нова Зеландія)

Джерело: побудовано автором на основі аналізу інформації, розміщеної на офіційному сайті <http://www.afm.co.nz>

Доставка товару на ПОР і робота з постачальниками

Постачальники риби повинні відсортовувати і зважувати рибну продукцію у відповідності зі стандартами і специфікаціями, затвердженими AFM. Це означає, що всі контейнери (лоти) повинні мати однакову вагу бруто і нетто, вся риба у контейнерах повинна бути однакового розміру і якості.

Доставка продукції на AFM завжди повинна супроводжуватись пакетом документів, у якому вказується номер дозволу на участь у торгах, назва корабля, що видобув рибу, перелік видів, кількості і характеристик риби. Прийом риби починається з 22:00 в день, що передуює дню аукціону, і закінчується о 4:30 ранку перед ранковим аукціоном. Наступний прийом риби розпочинається о 10 ранку і закінчується о 15:00 перед денним аукціоном. Таким чином торги проводяться щодня двічі на день. Також може бути прийнятий товар і перед десятою ранкою, але це питання має бути додатково

узгоджене з менеджментом. В святкові дні АФМ відкривається для прийому товару після півночі. Працює АФМ сім днів на тиждень.

Після доставки на склад на кожен контейнер із рибою наклеюється спеціальна наліпка із бар-кодом. Інформація, яка міститься на наліпці: дата вилову і доставки, постачальник, вид риби, її розмір і кількість, якість і вага. Одночасно із цим, інформація про товар потрапляє у аукціонну систему і висвічується на табло в аукціонній кімнаті у вигляді лотів, де вона перебуває до того, як лот із зазначеним товаром буде придбано.

Розмір комісії для постачальників риби складає 10% від кінцевої ціни продажу продукції²⁰. Всі постачальники отримують платіж за продукцію з аукціонного розрахункового центру не пізніше, як за два тижні після завершення транзакції. Платіж відбувається навіть у тому випадку, якщо покупець риби з певних причин не сплатив за рахунком. Таким чином, постачальники риби гарантовано отримують сплату за поставлений товар (хоча максимальний термін розрахунку і є вдвічі більшим, ніж, наприклад, на аукціонах Ісландії або Норвегії). У той самий час для покупців максимальний термін оплати за товар становить строго сім днів.

Портовий оптовий ринок «Jagalchi» (Південна Корея)

Портовий оптовий ринок у м. Пусан «Jagalchi» (Південна Корея) за показником загальної функціональної площі і потенційним обсягом денного товарообороту є одним з найбільших у світі. Цей ПОР є найновішим з-поміж усіх, описаних у цьому дослідженні. Його було створено у 2008 році у формі приватно-державного партнерства.

Перші кроки у напрямку створення портового оптового ринку були здійснені на початку 2000-х років. Уряд Південної Кореї надавав усіляку підтримку рибальським кооперативам у сфері стандартизації торгів і впровадження електронної системи аукціонів. Так, для впровадження дотримання систем стандартизації рибної продукції, придбання демонстраційних електронних табло і виделкових навантажувачів кооперативам надавались безпроцентні кредитні позики.

Ринок розташований на земельній ділянці площею 4841,5 кв. м., загальний обсяг функціональних площ ринку становить 25910,08 кв. м²¹. На

²⁰ Великий розмір комісії спричинений малим розміром АФМ у термінах її річного обігу, який складає близько 7 тис. тонн на рік. На великих європейських ПОР із річним обігом 50 тис. тонн і більше комісія коливається у межах 1-3%.

²¹ <http://jagalchimarket.bisco.or.kr/facil/facil01/>

території оптового ринку міститься 7 холодильних і морозильних складів, прочому їх загальна ємність складає 25000 тонн. Всі вони оснащені найновішим холодильним і морозильним устаткуванням, у тому числі й устаткуванням по виробництву штучного льоду. Причал, на якому розташований оптовий ринок, може приймати одночасно 2 пароплави тоннажем до 20000 тонн. ПОР оснащено сучасним автоматичним устаткуванням для перевалки вантажів по всіх міжнародних напрямках. Середній денний товарообіг у 2011 році склав 2,2 тис. тонн. На Рисунку 4 представлено функціональну схему ринку.

Джерело: <http://jagalchimarket.bisco.or.kr/facil/facil01/>

Основний сектор (71,587 м²) містить у собі наступні елементи: аукціонна зала; аукціонна зала з низькою температурою; зала консультацій відправників вантажу; кімната очікування відправників вантажу; крамниці посередників і оптовиків; кімнати відпочинку; загальний контрольний пункт рибних судів.

Допоміжний сектор (19,677 м²) містить у собі: машинне й комутаційне відділення; центр запобігання нещасним випадкам; банк; морську поліцію; конференц-залу; центральний пульти обробки інформації; юридичні офіси оптового ринку; офіс адміністративного керування ринком; митницю; дослідницький центр охорони здоров'я й навколишнього середовища; центр перевірки якості морепродуктів.

Холодильно-морозильні склади (21,776 м²) включають: холодильники, морозильники, устаткування для виробництва льоду і донного льоду, а також машинне відділення.

Зона паркування. Зона паркування є платною, діють погодинні і добові тарифи (станом на листопад 2012 року плата складала відповідно 300 і 20000 вон, або 0,27 USD і 18 USD)²².

Сектор вирощування риби (3,311 м²) включає 28 цистерн для вирощування риби.

Також портовий оптовий ринок у м. Пусан має систему переробки сміття і стічних вод.

Процес товарообігу

Процес товарообігу починається з реєстрації новоприбулої на ринок продукції. Продукція проходить вибіркову перевірку якості, зважується, формується у лоти і виставляється на торги. У торгах мають право брати участь усі зареєстровані учасники (як і у попередніх розглянутих прикладах Ісландії і Нової Зеландії, важливою умовою є гарантування платоспроможності потенційного покупця, яка підтверджується банківською гарантією або відкритим на ринку рахунком). Продукція реалізується через посередництво аукціонної системи. Цей процес є частково автоматизованим: діє електронний годинник і електронна система реєстрації учасників, однак у цьому процесі також бере участь ліцитатор, який визначає черговість продажу лотів, виголошує стартову ціну і ціну продажу, урегульовує спірні моменти.

Оптовий ринок у м. Пусан відкритий як для риболовів, що плавають під корейським прапором, так і для суден з інших країн світу. Можливим є також продаж як за схемою із відтермінуванням сплати мита (BWT), так і після проходження митниці і сплати всіх митних зборів. Умови участі у аукціонних торгах є рівними для всіх.

²² <http://jagalchimarket.bisco.or.kr/facil/facil01/> (сайт корейською мовою).

Біржа Fish Pool: система торгів похідними від рибної продукції фінансовими інструментами

Отже, ми розглянули особливості функціонування портових або первинних оптових рибних ринків. У нашій класифікації до наступної категорії ми віднесли оварні біржі. З огляду на специфіку риби як товару, у світі не зустрічається рибних бірж з практикою укладання як спотових контрактів, так і форвардних/ф'ючерсних/опціонних угод (як це зазвичай буває на ринках стандартизованих товарів – зерна, цукру, кукурудзи, металу і т. ін.). Роль майданчика для укладання «спотових» угод на рибу якраз і грають портові оптові ринки – покупець одразу знає, з рибою якої сортності, якості і обсягу він має справу.

Розглянемо принцип дії, можливо, найавторитетнішої рибної біржі у світі, що займається торгівлею похідними фінансовими інструментами -- біржею «Fish Pool»²³. Біржа не здійснює безпосередню торгівлю фізичним товаром, обмежуючись фінансовими інструментами.

Членство у Біржі «Fish Pool» може отримати будь-яка компанія, яка подала заявку та заповнила відповідні аплікаційні документи. Станом на 2012 рік, «Fish Pool» не стягує зі своїх членів членських чи реєстраційних внесків, учасники біржі сплачують лише комісію за укладеними угодами. Процес затвердження членства, після подання заявки, триває від одного до трьох тижнів.

Компанія Kontali Analyse AS розраховує для Біржі індекс «Fish Pool Index», який відображає динаміку спотових (поточних) цін на лосось, виловлений у Північній Атлантиці. Складові індексу і їхні ваги наведено у Таблиці 3:

Таблиця 3. Компоненти «Fish Pool Index»

Компоненти індексу «Fish Pool»	Вага	Поправка
---	-------------	-----------------

²³ <http://fishpool.eu/>

Відпускні ціни для фермерів на умовах «FOB», на станції відвантаження	25%	плюс доставка до порту в Осло, плюс термінальні збори
Експортні ціни на умовах «FCA», Осло	50%	базовий компонент, без поправки
Норвезьке статистичне бюро (SSB), інформація з митної служби	20%	мінус доставка до кордону, мінус збори і податки, поправка на середній розмір і якість риби
Ціни на оптовому ринку Mercabarna (Барселона, Іспанія)	5%	мінус доставка Осло-Барселона, мінус податки і збори, мінус маржа імпортера
Всього	100%	

Джерело: Fish Pool

Індекс «Fish Pool» є еквівалентом поточної усередненої тижневої ціни на лосось. Він вираховується як у норвезьких кронах, так і у євро за кілограм продукції. Оскільки біржа Fish Pool неводить торги товаром, а лише похідними від них фінансовими деривативами, у індексі закладені статистичні показники експортних, внутрішніх цін, а також цін на лосось, що доставлений з Норвегії до Барселони на оптовий ринок Mercabarna. Всі ціни визначаються за рибу найвищої якості, при цьому використовуються наступні ваги для риби різних розмірів (Таблиця 4).

Таблиця 4. Використання риби різних ваг у індексі «Fish Pool»

Вага риби	Частка в індексі «Fish Pool»
3-4 кг	30%
4-5 кг	40%
5-6 кг	30%
Всього	100%

Джерело: Fish Pool

Всі форвардні контракти і опціони укладаються з урахуванням індексу Fish Pool, який використовується для визначення спотової (поточної) ціни на лососеву продукцію.

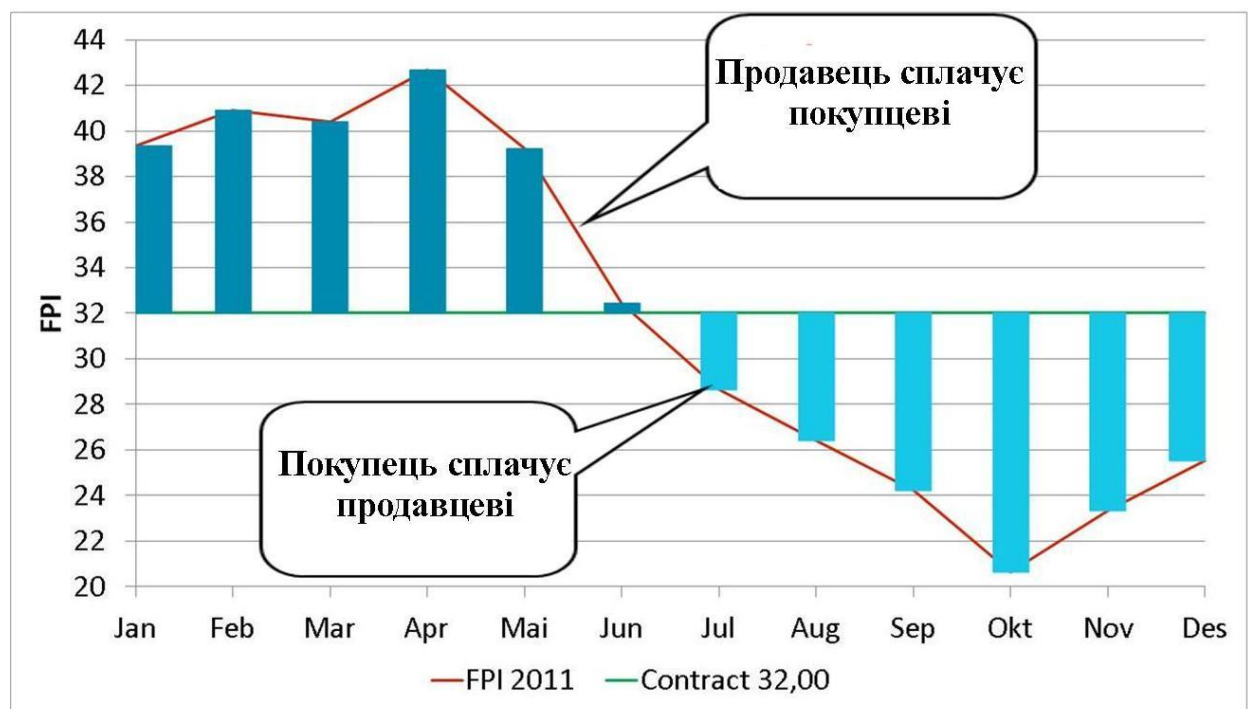
Наведемо ілюстративний приклад укладання форвардної угоди на поставку лосося, згідно статистичного матеріалу, наведеного на сайті біржі Fish Pool:

1. Два члени біржі укладають форвардний контракт на певний майбутній місяць на купівлю лосося. Відповідно, ціна цієї угоди називається форвардною ціною.

2. Коли настає місяць, зазначений в угоді, учасники контракту мають право, у будь-який день, реалізувати угоду. При цьому враховується поточна (спотова) ціна на лосось, яка прирівнюється до індексу Fish Pool. Якщо спотова ціна на лосось є вищою, ніж вказана у форвардній угоді, покупець має прибутки, а продавець несе збитки. Якщо поточна ціна є нижчою, ніж за контрактом у форварді, то навпаки – покупець має збитки, у той час як продавець отримує прибуток.

На Рисунку 5 зображено динаміку спотових цін, згідно індексу Fish Pool, у різні місяці 2011 року. За припущення, що було укладено форвардну угоду на купівлю лосося за ціною 32 норв. крон./тонну, на рисунку зображені ділянки, де кожен з учасників угоди може отримати прибуток або понести збитки.

Рисунок 5. Збитки і прибутки за форвардним контрактом за різного рівня спотових цін, відображених індексом Fish Pool

Джерело: Fish Pool

За цим прикладом у березні збитки продавця, і, відповідно, прибуток покупця за форвардною угодою на купівлю 100 тонн лосося складуть:

$$\Pi = (\text{спотова ціна} - \text{форвардна ціна}) * 100 \text{ тонн} = (40 \text{ NOK/kg} - 32 \text{ NOK/kg}) * 10^5 \text{ kg} = 800 \text{ тис. норвезьких крон.}$$

Відповідно, у жовтні прибуток продавця і збиток покупця складе:

$$\Pi = (\text{форвардна ціна} - \text{спотова ціна}) * 100 \text{ тонн} = (32 \text{ NOK/kg} - 21 \text{ NOK/kg}) * 10^5 \text{ kg} = 11 \text{ млн. норвезьких крон.}$$

Фізичне відвантаження риби, як правило, ніколи не відбувається під час закриття форвардних угод. У наведеному прикладі, якщо форвардну угоду закрито у березні, продавець просто сплатить покупцеві 800 тис. крон, і цим угоду буде закрито. Можливий також перепродаж форвардних угод і передоручення зобов'язань за ними, а також страхування ризиків, що відкриває широке поле можливостей для фінансово-спекулятивних операцій. Аналогічно до світової практики товарних опціонів, на Fish Pool можна укладати опціони на купівлю або продаж риби. Так, наприклад, якщо покупець укладає опціон на купівлю 100 тонн лосося за 38 норв. крон/кг у березні, то у березні він може зафіксувати прибуток у розмірі різниці спотової і опціонної ціни, помноженої на обсяг угоди, тобто $(40 \text{ NOK/kg} - 38 \text{ NOK/kg}) * 10^5 \text{ kg} = 200 \text{ тис. норвезьких крон}$. Якби у березні спотова ціна складала більше, ніж 40 норвезьких крон, покупець не використовував би свій контракт, і лише поніс би витрати, пов'язані з вартістю придбання опціону.

Норвегія є безумовним лідером у світі за критерієм похідних від рибної продукції фінансовими деривативами. Ще раз наголосимо, що торгівля похідними фінансовими інструментами (деривативами) відокремлена від торгівлі фізичним товаром (рибою), яка здійснюється на норвезьких товарних біржах за аукціонною системою.

Інтеграція рибних бірж: європейська аукціонна система PEFA, американська BASE, електронна торговельна система PEFA

Процеси глобалізації і інтеграції, які характерні для фінансових і фондових ринків, не обходять і рибні біржі. Інтеграція рибних бірж відбувається таким чином: створюється окрема юридична особа (інтегрована біржа), членами якої є звичайні рибні біржі. Інтегрована біржа впроваджує єдину централізовану систему торгів, і таким чином учасники аукціону мають змогу купувати рибу, поставлену на будь-яку із бірж-членів інтегрованої біржі. У Європі діє подібне об'єднання за назвою PEFA, у Північній Америці – BASE. Обидві назви є аббревіатурами, і означають, у першому випадку, «Pan-European Fish Auction» («пан-європейський рибний аукціон»), у другому – «Buyers And Sellers Exchange» («біржа покупців і

продавців»). Обидві структури мають приватну форму власності, є досить подібними як за концепцію, так і за алгоритмом проведення торгів. Опишемо принцип дії першої з них – європейської системи PEFA, а потім вкажемо на єдину суттєву відмінність, яка відрізняє BASE від PEFA.

PEFA – це об’єднані в єдину мережу електронною аукціонною системою європейські рибні біржі, всього тринадцять (станом на осінь 2012 року), розташовані у Нідерландах, Данії, Бельгії і Швеції. Система почала працювати у 1998 році, і на той момент це був перший аукціон рибними продуктами, брати участь у якому можна було через мережу інтернет²⁴. На той час вже функціонувала також норвезька система аукціонних торгів рибною продукцією, розглянута у цьому дослідженні. Однак різниця полягає у тому, що в Норвегії, хоча в торгах і застосовувались інтернет-технології, взяти участь в аукціоні могли лише особи, які на момент проведення торгів перебували безпосередньо на біржі, в аукціонній кімнаті (ця ситуація зберігається і зараз). На відміну від цього, на аукціоні PEFA могли брати участь і віддалені фізично учасники, які придбали і встановили на своїх персональних комп’ютерах програмне забезпечення PEFA для участі в аукціоні.

Замовити програмне забезпечення PEFA можна безпосередньо з офіційного сайту компанії. Також там можна завантажити для ознайомлення демо-версію програми (доступна для скачування за адресою <http://www.pefa.com/en/demo.html>). З 2008 року, компанією PEFA володіють шість голландських рибних бірж (вони вказані у Таблиці 5).

Таблиця 5. Перелік найбільших за обсягами продажів членів PEFA

№ п/п	Назва	Країна
1.	Visafslag Scheveningen B.V.	Нідерланди
2.	Visveiling Colijnsplaat B.V.	Нідерланди
3.	Visafslag Stellendam B.V.	Нідерланди
4.	Zeebrugse visveiling N.V.	Бельгія
5.	Casa del Pescatore di Cattolica	Італія
6.	Hvide Sande Fiskeauktion A/S	Данія

²⁴ Згідно інформації, розміщеної на офіційному сайті компанії www.pefa.com

7.	Visafslag Den Oever B.V.	Нідерланди
8.	Visafslag Den Helder/Texel B.V.	Нідерланди
9.	Hollandse Visveiling Ijmuiden	Нідерланди
10.	Smögen	Швеція
11.	Gilleleje – Fiskeauktion Danmark A/S	Данія
12.	Thyborøn	Данія
13.	Thorsminde Fiskeauktion ApS	Данія

Усі організації, що входять до PEFA, з'єднані в єдину торговельну мережу однойменною системою PEFA. Інколи біржі об'єднуються між собою і на більш низькому рівні – наприклад, перші три біржі у списку – Visafslag Scheveningen B.V., Visveiling Colijnsplaat B.V. і Visafslag Stellendam B.V. – об'єднані у аукціонну мережу “United Fish Auctions”²⁵. Усі біржі в списку здійснюють торги за «датською» системою (так само, на «датській» системі проведення торгів побудована і PEFA). У положенні PEFA вказано, що будь-яка рибна біржа в світі може приєднатись до єдиної аукціонної системи. Для цього потрібно зв'язатись з адміністратором PEFA по телефону або за допомогою електронної пошти, вказаних на сайті, заповнити необхідні аплікаційні документи і сплатити членський внесок.

Правила щодо стандартизації товару та інформації, яка вказується по кожному лоту, регламентації процесів проведення торгів, доставки і відвантаження товару на аукціонах PEFA дуже схожі з правилами і нормами на Оклендській рибній біржі (AFM), описаними у цьому дослідженні раніше.

В інформаційному буклеті PEFA зазначено, що все більше рибних бірж зголошуються приєднатись до єдиної аукціонної системи, і процес розширення триває.

Опишемо **принцип роботи** і інтерфейс програмного забезпечення, яке використовується для проведення аукціонів **PEFA**.

При початковому завантаженні програми, виникає клієнтське вікно з можливістю вибору основних параметрів (Рис. 1). Тут можна змінювати наступні параметри:

²⁵ www.unitedfishauctions.com

мова (можна обирати серед голландської, датської, бельгійської, англійської, італійської та французької);

режим (є два режими: Активний і Пасивний. Активний режим дозволяє користувачеві зупиняти аукціонний годинник під час торгів (тобто, робити ставку). Пасивний режим не дозволяє цього робити;

опція перевірки наявних оновлень електронної аукціонної системи. Цю опцію можна відключити, однак, розробники настійно рекомендують перевіряти наявність оновлень принаймні один раз на місяць;

Після того, як усі параметри обрані, користувач тисне на кнопку "OK" і має змогу брати участь в аукціоні (Рис. 2).

Інтерфейс клієнтського вікна, яке виникає після ініціалізації учасника торгів у системі, зображено на Рисунку 6. Короткий опис елементів клієнтського вікна наведено у Таблиці 6.

Рисунок 6. Клієнтське вікно початкового завантаження

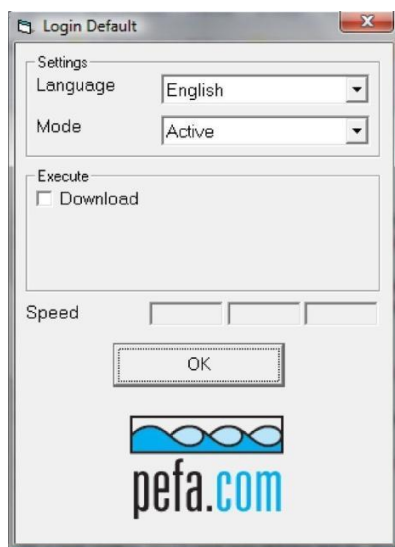
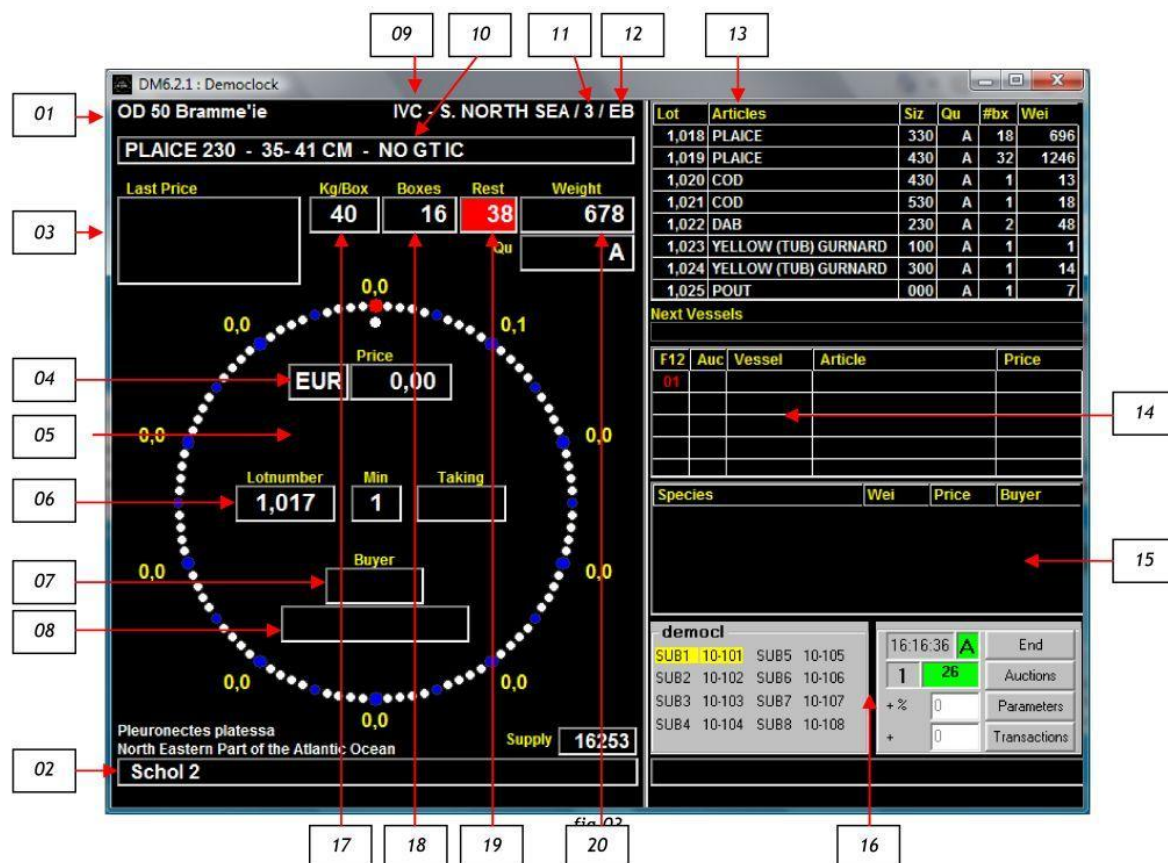

Рисунок 7. Повідомлення про успішну авторизацію в аукціонній системі

Рисунок 8. Вікно з аукціонним годинником

Таблиця 6. Опис елементів клієнтського вікна аукціонної системи «РЕФА» (Рисунок 8)

№ елементу	Пояснення
1	Реєстраційний номер і назва судна, товар з якого виставлений на торги
2	Артикул і код товару, що виставлений на торги
3	Ціна, за якою було продано останній лот із товаром такого самого типу
4	Основна валюта аукціону (на Рисунку -- євро)
5	Додаткова валюта аукціону (на Рисунку не вказано)
6	Номер лоту, щовиставлений на торги

7	Реєстраційний номер покупця, що купує лот у системі «PEFA»
8	Ім'я (логін) покупця, що купує лот у системі «PEFA»
9	Рибпромисловий район, в якому оперує судно, продаж товару з якого здійснюється в даний момент
10	Розшифровка артикулу і коду товару, що продається
11	Кількість днів, проведених судном у морі
12	Метод вилову риби, наприклад, TR – траловий вилов
13	Наступні лоти, що будуть виставлені на продаж
14	Судна, вилов з яких буде виставлений на продаж наступним
15	У цьому полі вказуються останні вісім транзакцій
16	Панель керування учасника аукціону
17	Вага однієї одиниці тари з продукцією, що виставлена на торги
18	Загальна кількість ящиків партії, що виставлена на торги
19	Вага частини партії, що залишилась непроданою (на даний момент)
20	Загальна вага партії

Примітки до таблиці: в п. 7 інформація з'являється після того, як хтось зробить ставку (зупинить годинник); п. 10: на Рисунку, вказана назва риби у лоті («камбала»), розмір (вага) лоту і середній розмір (довжина) риби у лоті. В п. 8 відображено параметр **«Кількість днів, проведених судном у морі»**. Це є специфічне поняття, що використовується у морській риболовній практиці країн Західної Європи. Англійською воно звучить як «days at sea» (дні в морі), або «fishing effort» (рибальське зусилля). На сторінці Уряду Шотландії²⁶ значення і застосування цього поняття пояснюється наступним чином: «Рибальське зусилля» -- це кількість днів, проведених судном у морі. Терміни перебування риболовного судна у морі регулюються спеціальними законами (у Шотландії, наприклад, закон за

²⁶www.scotland.gov.uk/Topics/marine/Sea-Fisheries/17681

назвою «Conservation Credits Scheme»). Основна мета контролю кількості днів, проведених риболовним судном у морі – запобігти зменшенню цінних популяцій риби. Закон обмежує дні рибальства суден, які використовують певні типи знарядь лову (в Шотландії, в основному, це тралові сіті для лову тріски) і винагороджує їх додатковим часом у випадку, якщо судна перейдуть на більш екологічно-дружні способи вилову.

Рисунок 9. Меню аукціонного годинника

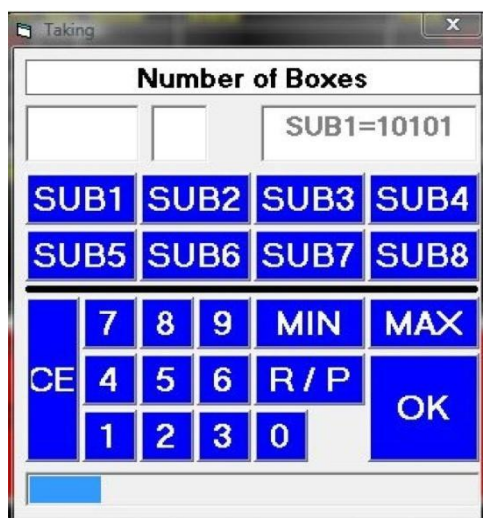

Таблиця 7. Пояснення до Рисунка 9

№	Пояснення
1.	Поточний режим аукціонного годинника. Параметр «А» – активний, «Р» – пасивний
2.	Завершення роботи з програмою
3.	Перемикач між різними аукціонами, як архівними, так і поточними
4.	Відкриває вікно із параметрами аукціонного годинника (Рисунок 9)
5.	Перемикання між власними транзакціями та всіма операціями, що відбулись на аукціоні
6.	Номера покупців та відповідні ним ключі, що надаються системою «PEFA»

Отже, за допомогою аукціонного годинника і панелі управління, представлених на Рисунку 8 (панелі управління, у збільшеному вигляді, на Рисунку 9), учасник торгів має змогу переключатись між аукціонами, налаштовувати параметри і т.д. Якщо учасник хоче зробити ставку, йому для цього достатньо натиснути клавішу «пробіл». Оскільки аукціон відбувається за датською системою, то перший учасник, що зробив ставку, є переможцем торгів. Перед ним відкривається вікно вибору обсягу товару, представлене на Рисунку 10.

Рисунок 10. Панель вибору обсягу товару

Покупець може вручну набрати потрібну йому кількість товару (звісно, не більшу, ніж величина усієї партії, виставленої на торги), і натиснути кнопку «OK». Також він може заздалегідь зберегти декілька варіантів різних кількостей товару (всього – до восьми варіантів), і потім викликати ці варіанти натисненням однієї із кнопок – від SUB1 до SUB8. Якщо користувач хоче змінити значення одного або декількох із цих збережених варіантів, він повинен натиснути клавішу із відповідним індексом і після цього – «CE». Також він може натискати клавіші «MIN» або «MAX», і система обиратиме відповідно мінімальне або максимальне значення кількості товару зі збережених користувачем. Після того, як користувач визначив кількість товару, він автоматично повертається у вікно з аукціонним годинником (Рисунок 8), і процес торгів продовжується.

BASE – це організація і назва її програмного забезпечення для інтегрованого проведення торгів рибними продуктами, збирання централізованої бази даних по цінам на рибу і характеристикам рибної продукції. Кількість учасників (як продавців, так і покупців) BASE є

необмеженою, брати участь у торгах може кожна зацікавлена особа, яка погоджується виконувати встановлені правила, придбала і встановила програмне забезпечення і має банківську гарантію фінансової спроможності. BASE -- це приватна компанія, її центральний офіс знаходиться у м. Бедфорд, штат Масачусетс. Принцип дії програмного забезпечення BASE дуже подібний до PEFA. Однак тут присутня також одна суттєва відмінність: після того, як учасник торгів BASE зробив ставку (тобто, переміг у конкурсі за даним лотом, оскільки на аукціонах BASE, так само як на аукціонах PEFA, діє датська система), йому, так само, як і для учасників аукціонів PEFA, надається вікно для вибору обсягу партії, яку він бажає придбати. Але після того, як покупець визначився із обсягом, транзакція не є гарантовано завершеною (на відміну від аукціонів PEFA). Продавець має право відхилити купівлю цього лоту, маючи для цієї опції декілька секунд. Якщо купівлю лоту було відхилено продавцем, він знову виставляється на торги, але не більше двох разів. В усьому іншому алгоритм і принцип дії програмного забезпечення BASE є подібним до PEFA.

Великі вторинні оптові рибні ринки: Tsukiji і Mercabarna

Оптові ринки Mercabarna у Барселоні і Tsukiji у Токіо є найбільшими у світі ринками риби «не з перших рук». Іншими словами мова йде про те, що на цих ринках товар реалізовується не безпосередньо капітанами суден оптовим закупівельникам через систему портових оптових ринків із використанням аукціонних систем, а проходить певний посередницький ланцюг.

Операційний сайт Європейської організації з риболовецьких портів (EAFRA), однією з функцій якого є надання статистики щодо цін на свіжу рибу на первинному ринку, наводить також статистику цін на свіжу рибу на ринку Mercabarna. При цьому на сайті опубліковане застереження про те, що, хоча метою є збір статистики на первинних (портових, із використанням аукціонної системи) ринках, деякі найбільші вторинні оптові ринки, такі як Mercabarna, не мають бути проігноровані.²⁷ Цінові дані ринку Tsukiji не входять до сфери інтересів EAFRA, оскільки ця організація фокусується на європейській статистиці; ринок Tsukiji, однак, за обсягом продажу риби випереджає навіть такий великий ринок як Mercabarna.

²⁷ www.fishauctions.org/EAFRA_Services/Mercabarna.htm

Оптовий ринок Mercabarna

Mercabarna – це оптовий ринок у Барселоні (Іспанія), на якому, окрім свіжої риби, здійснюється також продаж рибної продукції певного ступеню переробки (копченої, засоленої і тому подібне). Окрім риби і рибної продукції на ринку представлені три секції інших товарних груп, таких як живі квіти, фрукти та овочі, і м'ясна продукція (до речі, схожим чином організовано і ринок Tsukiji у Токіо).

Рибний ринок Mercabarna було відкрито у 1983 році. Зараз він займає територію загальною площею 30000 кв. м. На ньому оперують 50 оптових компаній, діяльність яких сконцентровано в 80 точках продажу.

Щороку на рибному підрозділі ринку реалізовується близько 100 тис. тонн продукції, 85% з якої складає свіжа риба. 50% усього асортименту – це іспанська продукція, решта – імпорт з інших країн світу (переважно – Європейського Союзу).

На ринку діє розвинена логістична мережа (що включає велику автостоянку, пункт прийому продукції із безпосереднім доступом до холодильно-морозильних приміщень, чотирнадцять пунктів відвантаження продукції). Працюють санітарна і гігієнічна служби, які щодня здійснюють контроль якості товару. Згідно реклами на сайті, в останні роки покращено інфраструктуру, технології і стандарти санітарно-гігієнічного контролю і інших служб, що виводить ринок Mercabarna в число лідерів європейських оптових ринків за критеріями технічних, комерційних, санітарних і природоохоронних стандартів²⁸.

Процес продажу продукції

Процес продажу продукції починається із відвантаження новоприбулих партій товару, що триває з 22:00 годин вечора попереднього дня до 03:45 годин ранку. Продажі розпочинаються о 03:45 годині ранку і закінчуються о 08:00. Вихідні дні на ринку – понеділок і неділя.

Купувати продукцію мають право лише зареєстровані в адміністрації ринку покупці. Окрім реєстрації, необхідно також придбати картку для абонементного пропуску на територію ринку (є різні типи карток, які

²⁸ www.mercabarna.es/peix-marisc/presentacio/en_index.html

відрізняються терміном дії і ціною). Звичайні особи можуть відвідати ринок із ознайомчою метою, для цього потрібно придбати вхідний квиток.

Не зважаючи на те, що Барселона є портовим містом, оптовий ринок віддалений від морських портів і терміналів, увесь товарообіг здійснюється через посередництво наземного транспорту. Ринок має містку зону для паркування, яка є безкоштовною для відвідувачів ринку. У таблиці наведена статистика відвідування ринку різними видами транспорту.

Таблиця 8. Статистика відвідування ринку Mercabarna різними видами транспорту у 2008-2010 рр.

<i>Тип транспорту/Рік</i>	2008	2009	2010
Автомобілі	1.933.889	1.866.998	1.892.573
Фургони	661.617	620.909	590.978
Вантажні автомобілі	597.033	565.099	565.264
Великі фури	216.354	212.719	209.603
Громадський транспорт	143.001	153.059	137.187

Джерело:

http://www.mercabarna.es/informacio-practica/acces/en_estadistiques.html

Слід звернути увагу, що відвідуваність ринку з 2008 року знижувалась. Причиною цього, швидше за все, є світова економічна криза та пов'язане з нею скорочення сукупного попиту.

Оптовий ринок Tsukiji

У той час, як Mercabarna є найбільшим і одним з найбільш знаних оптових вторинних ринків риби у Європі, Токійський столичний оптовий ринок (Metropolitan Central Wholesale Market), або ринок Tsukiji (Цукідзі) є найбільшим і чи не найвідомішим вторинним оптовим рибним ринком у світі.

Так само, як і на ринку Mercabarna, на оптовому ринку Tsukiji окрім риби представлені інші категорії продуктів – овочі і фрукти, м'ясна продукція, квіти. Однак у той час, як термінали овочів та фруктів, живих квітів і тваринницької продукції на ринку Mercabarna займають великі площі, співвимірні із сектором рибної продукції, на ринку Tsukiji відповідні сектори є значно меншими порівняно з основним рибним сектором. Таким чином, про ринок Tsukiji часто говорять як про суто «рибний» ринок.

Tsukiji (разом зі своїми попередниками – ринком "Uogashi" і ін.) є одним із найстародавніших товарних ринків, на якому ведуться торги в аукціонній формі.²⁹ Японські торговці здавна розуміли, що аукціон є найбільш ефективною і швидкою формою реалізації товару, що особливо актуально для свіжої риби, як для продукції, що швидко псується (див. Розділ «Особливості риби як біржового товару»).

Ринок Tsukiji складається з двох функціональних частин: **сегменту оптової торгівлі** і сегменту дрібного опту. В основному сегменті – сегменті оптової торгівлі – діють представники оптових закупівельних компаній, які, як правило, закупають продукцію безпосередньо у виробника. Вони повинні отримати дозвіл на здійснення торгівлі у Міністерстві аграрної промисловості, лісництва і рибальства Японії.³⁰ На оптовий продаж товарів встановлюється податок муніципальними органами влади – для риби станом на листопад 2012 року він складав 5,5% від ціни продажу.³¹ На офіційному сайті ринку Tsukiji вказано, що на ньому діє сім таких оптових компаній, і наведено їх перелік.

Процес продажу продукції

²⁹ <http://www.tsukiji-market.or.jp/youkoso/konjyaku/origin.htm>

³⁰ <http://www.shijou.metro.tokyo.jp/english/function.html>

³¹ Там само

Так само, як і на ринку Mercabarna, процес продажу починається із відвантаження нових партій товару звечора у переддень торгів. Партії проходять вибіркову санітарно-гігієнічну експертизу. Основний вид риби, що торгується на ринку – тунець, його складають прямо на підлозі уздовж аукціонної зали. На туші кожного тунця прикріплюється стікер, де вказується вага, партія, вид риби і її походження, а також назва компанії, що поставила товар. Також на кожному екземплярі риби є надріз, аби потенційні покупці мали змогу перевірити якість м'яса. Цікавим є те, що на імпортованій рибі стандарти зобов'язують робити глибший надріз, ніж на тій, що поставлена з японських суден, оскільки вважається, що імпортована риба потребувала більше часу на транспортування і тому перевірку її якості необхідно проводити більш ретельно. Перед початком торгів потенційні покупці роздивляються партію товару і визначаються з тим, яку ціну вони будуть готові заплатити.

Торги розпочинаються о п'ятій годині ранку і закінчуються до сьомої. Так само, як і на ринку в Барселоні, у торгах мають право брати участь лише акредитовані особи, однак усі бажаючі можуть відвідати аукціон з екскурсійною метою, придбавши квиток. Всього з екскурсійними цілями адміністрація ринку пропускає до 120 чоловік на день (у дві зміни, з 5:25 до 5:50 і з 5:50 до 6:15). При цьому діє правило живої черги, при реєстрації необхідна особиста присутність, попередні замовлення не приймаються.³²

Торги проводить ліцитатор (аукціоніст) з голосу без використання електронного табло. Професія ліцитатора є своєрідним мистецтвом: він «він виробляє різноманітні зрозумілі для учасників торгів рухи колінами, ліктями і руками, ніби танцює, і водночас швидко бігає очима по натовпу, щоб не пропустити ставку».³³

Після закінчення торгів оптові закупівельники продають придбану продукцію мережам ресторанів, супермаркетам і т.д. **Частина риби продається у спеціальних кіосках у зовнішній частині ринку у формі дрібного опту.**

Ринок відкритий щодня окрім неділі і святкових днів.

³² <http://www.shijou.metro.tokyo.jp/english/market/tsukiji.html#VisitorsRules>

³³ <http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=newsarchive&sid=avF5D.h.iH9U&refer=japan>

Роль вторинних оптових ринків у системі реалізації виловленої риби

Вторинні оптові ринки, навіть такі великі, про які йшла мова в цьому розділі, **практично не впливають на динаміку кінцевих споживчих цін на рибну продукцію**. Подібні ринки є важливим елементом у ланцюгу дистрибуції продукції в плані просування від виробника (власника риболовецького судна) до кінцевих споживачів, однак вони мало впливають як на прибуток риболовецьких компаній, так і на витрати кінцевих (роздрібних) споживачів. Причина полягає в тому, що існування вторинних оптових ринків не збільшує рівень конкуренції між закупівельниками продукції. Як і раніше, для входження до числа таких «первинних» закупівельників існують бар'єри, зумовлені відсутністю інфраструктури первинного ринку (навантажувачів, системи під'їздів, холодительно-складського обладнання, постійно доступної санітарної і гігієнічної служб). Відсутність інфраструктури оптовий закупівельник повинен компенсувати за свій рахунок. Крім того, закупівельник несе ризики, пов'язані з нерегулярним характером вилову. За відсутності ринку з єдиною інформаційною базою, оптовий закупівельник зобов'язаний зв'язувати себе контрактними зобов'язаннями з певним судновласником, і якщо той не зможе надати необхідну кількість риби вчасно, закупівельник може понести додаткові втрати. Такої потреби немає за умови існування первинного оптового ринку, оскільки велика кількість суден, що у різний час пропонують свій вилов до продажу, фактично усувають ризик невчасної поставки товару.

Підсумовуючи результати проведеного аналізу, ще раз наголосимо, що **додаткові витрати і ризики, пов'язані з відсутністю організованого первинного ринку, з одного боку, перешкоджають входженню в галузь нових оптових закупівельників і тим самим звужують попит, знижуючи первинну закупівельну ціну; з іншого боку, закупівельники, яким вдалось потрапити на ринок, намагаються компенсувати свої витрати і ризики, знову ж таки максимально занижуючи закупівельну ціну на рибу**. Це все призводить до падіння прибутків риболовів, і, як наслідок, до зменшення їхніх економічних стимулів; таким чином, занепадає і риболовна галузь в цілому. За відсутності первинних оптових рибних ринків вторинні ринки не будуть впливати на вирішення цієї проблеми.

Ініціатива Російської Федерації щодо створення первинних оптових рибних ринків; ідея та причини її неуспіху

Російська Федерація з-поміж держав, згаданих у цьому дослідженні, є найбільш наближеною до України в політичному, соціальному, економічному і історичному аспектах. Спільне історичне минуле у складі єдиної країни з плановим характером економіки, схожі проблеми, про які свідчить такі показники як висока частка тіньового сектору економіки, поганий підприємницький клімат, про що свідчать відповідні індекси стану бізнес-середовища (в тому числі легкості відкриття нової справи і простоти оподаткування), високий рівень корупції (у т.ч. значна лояльність населення до корупції), роблять досвід Російської Федерації особливо цінним для України, оскільки проблеми при впровадженні певної економічної ініціативи та сприйняття її суспільством можуть бути дуже схожими.

За показниками середньорічного вилову риби і риболовецького флоту, Росія значно випереджає Україну. За обсягами вилову риби Росія з 2000 року входить до десяти країн – світових лідерів галузі.³⁴ Не зважаючи на це, а також на той факт, що ще у 2007 році Головою Державного комітету з рибальства Росії Андрієм Крайнім було оголошено про план створення рибних бірж у Росії³⁵ (згідно заяви, вже в 2008 році мали би бути створені п'ять бірж – у Калінінграді, Владивостоці, Невельську і Петропавловськ-Камчатському), станом на кінець 2012 року жодної подібної біржі³⁶ створено не було.

Водночас, Державний комітет з рибальства Росії не полишав спроб реалізувати свою ініціативу, а затримка пояснювалась кризовими явищами у світовій економіці. За планами Держкомітету з рибальства Росії, запровадження системи торгів через рибні біржі мало би вилучити із збутового ланцюга рітейлерів, які «отримують до 200% прибутку», **знижити**

³⁴ За даними FAO, без врахування аквакультури.

³⁵ 07.12.2007 – «В России будут созданы рыбные биржи». Режим доступу: http://www.fishportal.ru/index/index_1493.html

³⁶ Під створенням рибних бірж у Росії малось і мається на увазі створення портових оптових ринків з імплементованою аукціонною системою. Як зазначалось у розділі «Загальний огляд і основні характеристики організацій...», у російській літературі для позначення подібних інституцій застосовується термін «рибні біржі», хоча на нашу думку, він не є точним – з огляду на специфіку риби як товару, у цих організаціях не ведеться торгівля ф'ючерсними і форвардними інструментами, а «спотові» угоди укладаються при наявному товарі (на відміну від класичних товарних бірж, де наявність товару у межах функціональних площ біржі є радше виключенням зі звичайної практики). В анголономовній літературі для позначення оптових портових ринків у переважній більшості випадків використовуються прості терміни «fish market» («рибний ринок») або «fish auction» (рибний аукціон).

ціни для споживача на 20-40%, консолідувати рибний ринок і зробити його прозорим.³⁷ Для цього, зокрема, планувалось ввести обов'язковий продаж через систему бірж усього вилову, що йшов на експорт; щодо продажу риби на внутрішній ринок, то спочатку планувалось зобов'язати риболовів продавати через систему бірж певну частку вилову, але оскільки ця ініціатива була негативно сприйнята російськими риболовами, було прийнято рішення зробити біржовий продаж риби для внутрішнього ринку факультативним. Однак оскільки система рибних бірж так і не запрацювала, жодний зі сценаріїв не було запроваджено на практиці.

Якщо брати до уваги цілі, які ставив перед собою Державний комітет з рибальства Росії, то варто звернути увагу на наступні моменти.

Основна мета, як вона була сформульована – зниження ціни реалізації продукції для кінцевого споживача – як свідчить світова практика не може бути реалізована через систему введення чи посилення ролі первинних портових оптових ринків з аукціонною системою. Навпаки, одна з головних цілей портових аукціонів – саме **підняти** ціну продажу для риболовів, тим самим збільшуючи їхній прибуток і стимулюючи розвиток галузі. В цілому контексті можна подивитись, наприклад, дослідження Європейської спілки риболовецьких портів і аукціонів (EAFPA) «Fish Price Formation» («Формування ціни на рибу»)³⁸. Його основна ідея – це збільшення **відпускної ціни на рибу**, що тим самим стимулює рибалок і сприяє розвитку риболовецької галузі в цілому.³⁹

Інша мета – вилучення з ланцюга дистрибуції ритейлерів – справді може бути досягнута за умови ефективності первинних оптових ринків. Щодо цілей консолідації ринку виловленої риби і надання йому прозорості, то виконання цих завдань залежить від сприйняття запровадження первинних оптових ринків риболовецькою спільнотою Росії і економічною вигідністю проводити торги на них. Щодо однастайності сприйняття, то її сьогодні немає – велика частина російських риболовів і рибальських товариств негативно сприймають ідею щодо впровадження первинних оптових ринків або «рибних бірж».⁴⁰ Ефективність – важлива умова для первинних оптових

³⁷ «Рыбные биржи – за и против» (Огляд матеріалів преси) . Режим доступу: <http://www.fishkamchatka.ru>

³⁸ «Fish Price Formation: ship to shore interface and where the catch meets the market». European Association of Fishing Ports and Auctions (EAFPA), 2010. Режим доступу: http://ec.europa.eu/fisheries/news_and_events/events/price_seminar/visser_en.pdf

³⁹ Більш докладно про доповідь Піма Віссера (про роль портових аукціонів, цінові тренди на рибу) див. у Розділі «Механізм формування ціни на рибу і система первинних оптових ринків».

⁴⁰ Дайджест FishNews, №1, квітень-травень 2010, с. 7. Режим доступу: http://www.fishnews.ru/docs/269/newspaper_fishnews_1.pdf

ринків. У тих випадках, якщо ініціатива зі створення подібного ринкового утворення виходить не від самих господарюючих суб'єктів, а від держави, то створений первинний оптовий ринок має всі шанси стати неефективним з причини відсутності ефективного попиту на його послуги. Про це зокрема свідчить і досвід України на прикладі спроби запровадження практики реалізації зерна виключно через товарні біржі.

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що **основним прорахунком**, якого, на наш погляд, припустився Держаний комітет з риболовства Росії, була **відсутність попередніх досліджень і консультацій з риболовецькими товариствами або ж проведення їх на не належному рівні**. Як наслідок, Державний комітет з рибальства переглядав свою концепцію (наприклад, щодо обсягів обов'язкового продажу через систему бірж – весь обсяг, 50%, 25%), та декілька разів відтерміновував створення бірж (оголошувались дати – 2008 рік, потім 2009, 2010 роки), хоча зрештою, біржі так і не були створені принаймні станом на кінець 2012 року. Це підривало авторитет Державного комітету з рибальства Росії і зменшувало підтримку серед тих рибалок, хто вірив у впровадження ініціативи (при й так великій частині скептично або ворожо налаштованих рибалок). З іншого боку, широка підтримка ініціативи зі створення бірж рибалками є необхідною для успішного функціонування перших; **в ідеальному випадку, держава мала би, зацікавивши риболовів і риболовецькі товариства, покласти основні організаційні і адміністративні функції зі створення оптових ринків риби (бірж) на самих риболовів.**

В європейських країнах, Новій Зеландії, Австралії рибні оптові портові ринки – це в першу чергу ініціативи риболовів і риболовецьких товариств. При цьому, звісно, мала би бути надана певна державна підтримка у вигляді допомоги в залученні інвестицій (наприклад, надання гарантій по кредиту), створення необхідної законодавчої бази, надання землевідводу, порту або терміналу порту, створення посібника чи консультаційного центру, який інформував би про необхідні норми і принципи створення перинних оптових ринків згідно світових стандартів -- щодо санітарно-гігієнічного контролю, складських приміщень і холодильників для збереження продукції, принципів аукціону і електронної системи для його проведення, тощо.

Механізм формування ціни на рибу і система первинних оптових ринків: теоретичне обґрунтування.

Світова практика свідчить, що оптові рибні ринки з аукціонною системою визначення ціни в першу чергу забезпечують **максимально вигідну збутову ціну для рибалок**. Саме це покликана зробити в теорії і здійснює на практиці аукціонна система за умови, що торги відбуваються прозоро і без порушень, тобто:

- всі учасники мають однакові можливості доступу до участі у торгах,
- між учасниками торгів немає змови,
- інформація про аукціони є загальнодоступною для громадськості,
- процес здійснення ставок і формування ціни є прозорим і зрозумілим (якщо торги відбуваються за аукціонною системою).

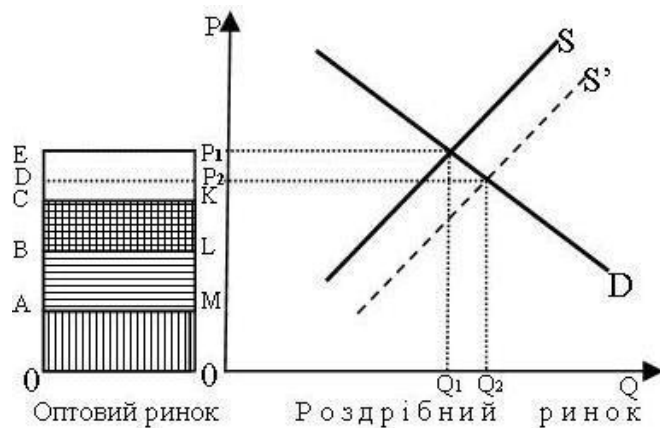
Саме так відбуваються аукціонні торги рибою в Ісландії, Норвегії, Нідерландах, Данії, Франції, Великій Британії і інших країнах. Якщо торги відбуваються без залучення аукціонних систем за типом «оптового ринку», то так само, ефективність їх у забезпеченні найбільш вигідної для рибпромисловців ціни залежить від максимальної відкритості і доступності для всіх зацікавлених сторін (широкому інформаційному покритті, легкості і рівності доступу до торговельних операцій), зручній логістиці і інфраструктурі (наявності зручних під'їздів, навантажувальних систем, контейнерів для зберігання і транспортування продукції, допоміжного персоналу – роздільників риби, фасувальників, вантажників).

Оскільки основними зацікавленими особами у створенні системи рибних бірж є рибпромисловці (капітани і власники суден), то вони, як правило, і є ініціаторами і основною рушійною силою створення рибних бірж, або, принаймні, беруть участь у статутному капіталі безпосередньо або через риболовецькі кооперативи (так відбувається у Франції, Бельгії, Іспанії, Норвегії, Ісландії і інших країнах). У Норвегії функція захисту інтересів рибпромисловців відображається в тому, що законодавчо закріплюється мінімальна ціна продажу риби.

Розглянемо особливості рибпромислового ринку і формування цін на ньому за двох ситуацій – до впровадження організованих систем торгівлі рибною продукцією (рибних аукціонів) і після такого впровадження. За

умови відсутності рибних первинних оптових рибних ринків, рибпромисловці збувають свою продукцію оптовим закупівельникам. Гуртові закупівельниками риби є олігопсоністами.⁴¹ Це зумовлено особливостями ринку: закупівельнику необхідно мати засоби і обладнання для транспортування і зберігання риби, налагоджену систему поставки і збуту товару. **Все це становить так звані «бар'єри входу» для покупців, які і зумовлюють те, що сукупність закупівельників риби первинної ланки за відсутності організованого первинного ринку має олігопсонічний характер, і закупівельники можуть ввійти між собою у змову, тим самим занижуючи закупівельну ціну і порушуючи інтереси рибалок.**

Рисунок 11. Формування цін на оптовому і роздрібному ринках риби

Джерело: побудовано автором

Рисунок 11 складається з двох частин: на лівій представлено процес формування продажної ціни риби з умовного усередненого риболовецького судна, а на правій – процес ціноутворення на загальнонаціональному роздрібному ринку риби.

Середній обсяг вилову судна за один вихід у море складає ОО (нижня частина вертикально заштрихованої ділянки на лівій частині Рисунка 11). Тоді середні сукупні витрати за один вихід у море для власника судна будуть складати площу вертикально заштрихованого прямокутника ОМАО (середні сукупні витрати включають зарплатню екіпажу, вартість ліцензій і сертифікації, ремонт і обслуговування судна і спорядження, витрати на паливо, мастильні засоби і так далі, портові збори, виплату по кредитах, а також нормальний прибуток капітана). Якщо капітан судна продає вилов за

⁴¹ Олігопсонія – ситуація, коли на ринку існує лише певна кількість покупців, а вхід на ринок новим покупцям обмежують фінансові, ресурсні, організаційні і інші фактори – Авт.

ціною нижчою рівня АМ, то він працює собі в збиток. Для того, щоб захистити рибпромисловців від втрат, і запроваджена система мінімальних цін на рибну продукцію, яка була детально описана у розділі про норвезький досвід функціонування оптових рибних ринків.

Як правило, гуртові закупівельники" все-таки купують рибу у рибпромисловців за ціною, яка перевищує собівартість вилову, але водночас є значно нижчою порівняно з ціною на загальнонаціональному роздрібному ринку. Позначимо рівень цін, за якого гуртовий закупівельник придбаває рибну продукцію за умов відсутності первинних оптових ринків, як BL. Тоді прибуток рибпромисловця складе площу горизонтально заштрихованого прямокутника ABLM.

Гуртовий закупівельник, придбавши рибу у рибпромисловця, реалізовує її торговельним закладам, ресторанам або іншим закупівельникам нижчого рівня. При цьому основним орієнтиром є ціна P1 – це роздрібна ціна рибної продукції для кінцевого споживача. Вона формується за законом попиту і пропозиції, при загальному обсягу рибної продукції, запропонованої кінцевим споживачам, на рівні Q1. Якщо припустити, що закупівельник риби на первинному ринку безпосередньо реалізовує продукцію кінцевому споживачу, то сукупна виручка закупівельника складе площу прямокутника BE P1L (при тому, що сукупна виручка власника судна буде складати площу прямокутника OBLO).

Тепер припустимо, що на оптовому ринку риби (ліва частина Рисунок 11) запроваджується система первинних оптових ринків з аукціонною системою визначення ціни. Закупівельна ціна на рибу підвищується до рівня СК. Це пояснюється тим, що на організовані рибні аукціони може потрапити набагато більше коло потенційних покупців порівняно з тим випадком, коли закупівлі відбуваються безпосередньо із суден. Цьому сприяють організація і інфраструктура портів оптових ринків риби, які фактично усувають вхідні бар'єри участі у закупівлях великих партій риби, про які йшлося вище. Ці організації надають можливість капітану судна відвантажити свою продукцію, з тим щоб вона була продана у короткі терміни за максимально високою ціною, при цьому покупців продукції з одного судна, як правило, буває досить багато. У той самий час за умови відсутності первинних оптових ринків капітани суден змушені орієнтуватись на поодиноких крупних закупівельників, які скуповують увесь обсяг вилову, однак за низькою ціною (АМ). Водночас на кінцевому ринку, як і раніше, риба буде реалізовуватись за роздрібною ціною P1 (оскільки загальний обсяг рибної продукції Q1, що

запропонований ринку, не змінився). Сукупна виручка оптових закупівельників за впровадження системи ПОР (первинних оптових ринків) зменшиться на площу заштрихованого сітчастого лінією прямокутника BSKL до площі прямокутника CEP1K (за умови, що вони безпосередньо реалізують продукцію кінцевому споживачу). На ту ж саму площу прямокутника BSKL збільшиться після запровадження системи ПОР сукупна виручка власників суден. Таким чином, **на першому етапі впровадження первинних оптових рибних ринків не призведе до зниження кінцевої (роздрібної) ціни, однак зумовить перерозподіл прибутку – від оптових закупівельників-посередників до власників суден.**

Після того, як середня продажна ціна для рибалок на рибу підвищиться, у них буде більше економічних стимулів для розширення промислу. За інших рівних умов, це збільшить обсяг пропозиції рибної продукції на загальнонаціональному ринку з $Q1$ до $Q1$. Це знизить верхній пороговий рівень цін риби на біржі до DP2 (за попереднього рівня EP1). Однак, збільшення обсягу пропозиції, і, відповідно, зменшення ціни риби на національному ринку може і не відбутись з наступних причин:

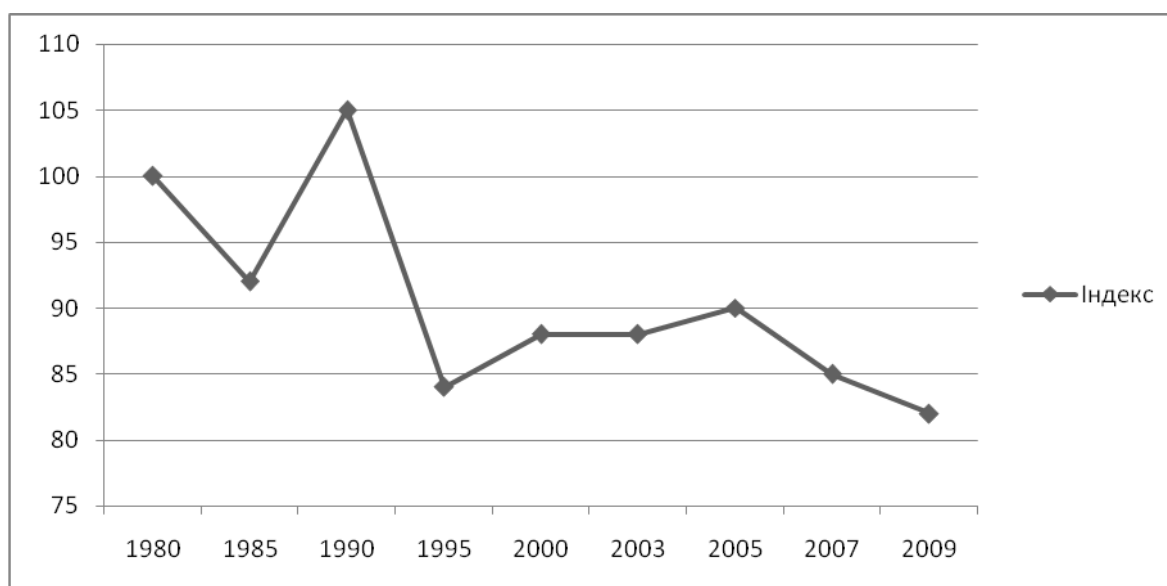
1. Судна повністю вибирають квоти на вилов риби;
2. Капітани суден надають перевагу продажу продукції на експорт;
3. Відсутні матеріально-технологічні ресурси для розширення обсягів вилову (кількість рибальських суден обмежена, залучення нових суден є проблематичним);
4. Капітани суден надають перевагу «сірому» (неконтрольованому і несанкціонованому) продажу рибної продукції гуртовим національним і іноземним закупівельникам.

Якщо запровадження системи оптових рибних ринків буде відбуватись паралельно із адміністративними заходами, покликаними мінімізувати або ж викорінити ці проблеми, організація цих ринків буде ефективною і нестиме подвійний ефект: на першому етапі – перерозподіл прибутку від торговельно-посередницьких організацій до риболовних компаній, і на другому етапі – зниження ціни на рибу на загальнонаціональному ринку.

Цінові тренди на виловлену рибу у світі і роль первинних оптових рибних ринків у ціноутворенні

У своїй доповіді Президент EAFRA Пім Віссер звертає увагу на те, що реальні ціни на виловлену рибу знижуються вже протягом тривалого періоду часу⁴². У цій роботі наводяться численні графіки, які ілюструють явище падіння ціни як на виловлену рибу на первинному ринку, так і на рибу на роздрібному ринку. Цей феномен зображено на Рисунку 12.

Рисунок 12. Зміна реальної середньої ціни первинного ринку на виловлену рибу в середньому по Європі в 1980-2007 рр. (1980 рік = 100%)

Джерело: побудовано за даними Pim Visser "Fish price formation" (2009) та UK DEFRA statistics

Автор доповіді вбачає у явищі довгострокового падіння оптових і роздрібних цін на рибну продукцію негативний чинник для розвитку риболовної галузі Європи. Щоб вирішити цю проблему, він закликає активніше використовувати наявні портові оптові ринки риби із аукціонною системою визначення ціни, а також створювати нові ПОР. За свідченням Кіма Віссера лише портові оптові ринки здатні визначити «справжню» ціну на виловлену рибу за допомогою системи відкритого аукціону.

Функції ПОР, за Кімом Віссером, є наступними:

⁴² Більш докладно про доповідь Піма Віссера (роль портових аукціонів, цінові тренди на рибу) див. у Розділі «Механізм формування ціни на рибу і система первинних оптових ринків».

- Допомога у розвантаженні/навантаженні продукції, надання відповідного персоналу;
- Надання тари і льоду;
- Зважування/вимірювання вилову;
- Проведення торгів – електронних або з голосу;
- Забезпечення гарантій здійснення платежів;
- Санітарно-гігієнічний контроль;
- Транспортні послуги.

Реалізація цих функцій, як стверджує автор доповіді, дозволяє постійно підвищувати якість продукції через посередництво єдиної системи сертифікації, санітарного контролю і т.д., причому в той же самий час **відпускна ціна на рибу підвищується** через посередництво відкритої аукціонної системи.

Спільне дослідження Світового банку і FAO також підтверджує факт того, що реальна ціна на рибу на первинному ринку знижується у довгостроковому періоді, тим самим негативно впливаючи на економічну активність риболовів. Так, тренди у світовому морському рибальстві і рибництві є наступними: популяція риби швидко зменшується через інтенсивний вилов; зростає частка аквакультури (досягаючи близько 50% від рибної продукції, спожитої у їжу) – не зважаючи на те, що вартість розведення риби зростає, світовий попит на рибу збільшується, але, не зважаючи на це, ціна на виловлену морську рибу на первинному ринку знижується, призводячи до зниження рівня доходів рибалок.⁴³ Якщо порівнювати ціни на метричну тонну виловленої риби і на метричну тонну рибу аквакультури у 2004 році, то вони складають відповідно 918 і 1393 долари США за відповідну метричну одиницю (тобто, ціна аквакультури перевищує ціну виловленої риби в 1,5 рази).⁴⁴ З одного боку це можна пояснити тим, що в аквакультурі представлено більшу частку дорогих видів риб таких як лосось. З іншого боку, на наш погляд, тут також грає роль особливість риби як товару, що швидко псується. При вилові риби ця особливість змушує рибалок швидко продати товар; звідси, такої

⁴³ The sunken billions. The economic justification for fisheries reform. The World Bank and FAO report, 2008 -- с.

49. Режим доступу:

<http://siteresources.worldbank.org/EXTARD/Resources/336681-1224775570533/SunkenBillionsFinal.pdf>

⁴⁴ Там само, с. 9.

необхідності немає, якщо риба вирощується в аквакультурі. У випадку відсутності первинних оптових ринків короткі терміни зберігання товару змушують рибалок продавати його за зниженою ціною, або (що є більш узвичаєною практикою) укладати попередні контракти на продаж (ми про це вже писали у попередніх розділах). Це знижує відпускну ціну порівняно з тими, що могли отримати рибалки за умови наявності розвинутого первинного оптового ринку. Саме тому **застосування практики організованих первинних ринків риби сприяє зростанню відпускної ціни на неї і економічно стимулює рибалок.**

У попередньому розділі ми теоретично обґрунтували те, що динаміка цін на первинному ринку мало впливає на ціни для кінцевого споживача (тобто, запровадження системи аукціонів впливає на трансфер прибутку від посередників до рибалок і збільшує «першу» відпускну ціну, але практично не впливає на кінцеву роздрібну ціну). Одне з практичних досліджень динаміки цін свіжої риби на первинному ринку і для кінцевого споживача було здійснене на прикладі Австралії⁴⁵. Автори відзначають суттєві коливання ціни на Сіднейському ПОР (Sydney Fish Market, AFM), які не можуть бути пояснені лише змінами в обсягах вилову і сезонністю. Так само не може бути цілком пояснений і попит на свіжу рибу. Своє дослідження автори будують на основі гедоністично-маршаліанської моделі попиту на свіжу рибу:

$$P_s = a + b(\text{фактори попиту ринку}) + c(\text{фактори пропозиції}) + d(\text{фактори якості}) + e$$

Компонент *d* означає різноманітні характеристики товару: якість, вага, сорт і т.д. Це – елемент гедоністичної теорії попиту: згідно неї, ціна на товар визначається його якісними характеристиками. Компоненти *b* і *c* означають відповідно величини попиту і пропозиції, *e* – похибка і вплив інших факторів. Це – елементи маршаліанської теорії, згідно якої ціна на товар визначається рівнем попиту і пропозиції.⁴⁶

Від 40 до 60% змін цін на AFM пояснювалось факторами пропозиції (змінami обсягів пропозиції).⁴⁷ Фактор попиту був найбільш варіативним, і саме його різкими змінами пояснюється те, що часто за різких коливань

⁴⁵ P.Smith, G.Griffiths, N.Ruello "Price formation on the Sydney fish market"/ Fisheries Research and Development Corporation, 1998. Режим доступу: http://143.188.17.20/data/warehouse/pe_abarebrs99000695/PC11990.pdf

⁴⁶ Там само – с. 25.

⁴⁷ Там само – с. 33.

пропозиції (сезонність і т.д.) попит не змінювався, і навпаки, за сталої пропозиції значно варіював. Можна сказати, що пропозиція більшою мірою залежала від попиту, ніж попит від пропозиції: наприклад, у 1993-1994 рр. риболови викидали в море від 47 до 54% виловленого морського окуня невеликих розмірів, оскільки він не користувався попитом.⁴⁸ В цілому, процес формування ціни на АФМ не пояснювався лише факторами попиту, пропозиції і якості, які були внесені до моделі. Автори припускають, що серед неврахованих факторів важливу роль могли грати також зовнішні ринки риби.

Первинні оптові ринки риби і монополізація збуту

У розділі «Механізм формування ціни на рибу і ПОР: теоретичне обґрунтування» ми вказали на те, що за відсутності системи організованих первинних оптових ринків риби існують «бар'єри входу» для покупців: необхідність мати засоби і обладнання для транспортування і зберігання риби, налагодження системи поставки і збуту товару, тощо. Наявність цих бар'єрів зумовлює те, що ринок стає олігопсоністичним, тобто, оптові закупівельники монополізують сферу закупівель.

Первинні оптові ринки сприяють захисту інтересів рибалок і збільшенню ціни реалізації їхньої продукції за умови проведення відкритих ринкових торгів. З іншого боку, система первинних ринків може створити нову монополію. Так відбулось, наприклад, в Норвегії, де держава створила централізовану монополію торгівлею свіжою рибою з метою захисту інтересів рибалок і забезпечення для них максимально вигідної збутової ціни.⁴⁹

Централізація державою мереж збуту виловленої риби в єдину систему має ту перевагу, що дозволяє отримати вигоду від ефекту масштабу. Єдина мережа дозволяє створити максимально широке коло як потенційних покупців, так і продавців. Це важливо для такого продукту, як свіжа риба, оскільки дозволяє, з одного боку, продавцям швидше знайти клієнта для своєї продукції, а з іншого боку – суттєво збільшує шанси закупівельника придбати продукцію у необхідних кількостях саме тоді і там, коли і де він її потребує.

У тих європейських морських країнах, де відсутня закріплена державою єдина система збуту виловленої риби на первинному ринку (наприклад, у Великій Британії, Бельгії, Франції), процес централізації відбувається як би

⁴⁸ Там само – с. 69.

⁴⁹ Claire W. Armstrong (2001), p. 210.

«сам по собі». Цей процес зумовлюється економічною доцільністю – як було зазначено вище, первинна мережа збуту риби має ознаки природної монополії, оскільки забезпечує досягнення вигод від ефекту масштабу. Так, для європейських ринків здійснюється співвідношення Парето: на 20% ПОР реалізовується 80% обігу усіх ПОР.⁵⁰

Отже за відсутності системи організованих первинних ринків по збуту свіжої риби оптові закупівельники монополізують ринок, і ціна продажу для рибалок є нижче ринкової. Держава може запровадити монополію на збут виловленої риби (як в Ісландії чи Норвегії), яка призводить до підвищення ефективності збутової системи. У разі відсутності жорсткого державного регулювання відбувається концентрація, і невелика частина ПОР зосереджують більшу частину товарообороту (приклад європейських ПОР). Це так само призводить до збільшення ефективності продажів внаслідок концентрації в одному місці значних обсягів попиту і пропозиції і мінімізації транспортних витрат.

⁵⁰ Pim Visser "Fish price formation" (2009). -- European Association of Fishing Ports and Auctions: www.ec.europa.eu/fisheries/news_and_events/events/price_seminar/visser_en.pdf

Оцінка ініціативи зі створення оптової організації з реалізації виловленої риби із врахуванням доходності, обсягів вилову і загального стану рибоволовецької галузі в Україні

Визначення поняття

У назві цього розділу ми спеціально використали широке поняття «оптові структури реалізації виловленої риби», щоб перед тим, як перейти до безпосереднього аналізу економічної доцільності відповідного проекту, ще раз зробити наголос на тому, який саме тип «структури» є сенс розглядати в контексті «ініціативи».

На початку цього дослідження ми виокремили і проаналізували чотири типи структур, які безпосередньо стосуються оптової реалізації виловленої риби:

1. Первинні, в т.ч. портові, оптові рибні ринки з імplementованою аукціонною системою;
2. Біржі;
3. Вторинні оптові ринки;
4. Електронні торговельні системи.

В процесі дослідження ми звертали особливу увагу на перший тип – первинні (портові) оптові рибні ринки з імplementованою аукціонною системою. Саме вони є механізмом, що забезпечує максимально можливу ціну збуту риби для риболовів і стимулює розвиток рибоволовецької галузі в цілому.

Вторинні оптові ринки не виконують цих функцій, вони лише виконують роль ланки у дистриб'юторському ланцюгу.

Біржі, якщо йдеться про такий товар, як риба – це неоднозначне поняття: з одного боку, як зазначалось у дослідженні, цей термін дуже часто використовується в російськомовній літературі для позначення інституцій, які ми тут називаємо «портові оптові рибні ринки з імplementованою аукціонною системою», або «ПОР». З іншого боку, це не є біржі в класичному розумінні цього слова, оскільки на них не ведуться торги похідними фінансовими інструментами. «Фінансові» рибні біржі існують, і

як приклади ми наводили «Fish Pool» у Норвегії і «Open Ocean Trading» у США; однак, знову ж таки, на них не здійснюються спотові угоди на купівлю/продаж фізичного товару. Отже ні значення рибних бірж як аналога ПОР, ні значення як майданчиків, на яких здійснюються торги лише похідними фінансовими інструментами, не корелює із поняттям «товарних бірж» в українській практиці.

Четвертий елемент нашої класифікації – електронні торговельні системи – можуть функціонувати як без інституційного базису (електронна дошка оголошень), так і у якості обслуговуючого елементу певних торговельних інституцій. Практично всі ПОР мають електронну торговельну систему у тому чи іншому вигляді як свій функціональний елемент. Електронні торговельні системи без відповідного інституційного базису, як правило, розвиваються стихійно, державне втручання тут мало що може вирішити.

Оптова структура реалізації виловленої риби, яка у морських державах Європи (а також в Австралії, Новій Зеландії, Азії і інших частинах світу) виконує функцію визначника ціни на первинному ринку і ефективного механізму швидкого збуту виловленої риби, а також інструменту забезпечення розвитку риболовецької галузі – це ПОР. Саме на таку структуру має звертати увагу держава, коли ставить за мету підвищити ефективність збуту виловленої риби на первинному ринку і сприяти розвитку риболовної галузі в цілому. Її ми і проаналізуємо, беручи до уваги чинники доходності ПОР, обсяги вилову і загальний стан риболовецької галузі в Україні.

Аналіз ПОР з точки зору ефективності і самоокупності

Якою б не була організаційно-правова форма ПОР⁵¹, за аналогією зі світовими портовими оптовими ринками а також українськими товарними біржами, ця організація повинна була би мати неприбутковий характер, а основу її доходів формували б відсоткові відрахування з продажів. Економічну спрямованість діяльності ПОР можна розглянути у двох вимірах. Перший вимір – зовнішній: це забезпечення ефективного посередницького механізму між продавцями (постачальниками) і покупцями із формуванням справедливої (ринкової) ціни – як правило, через посередництво аукціонної системи.

Другий вимір – внутрішній. Це – фінансове самозабезпечення ПОР своєї діяльності як економічного суб'єкта. За аналогією з товарними біржами дохід

⁵¹ Див. Розділ «Алгоритм створення ПОР в Україні».

ПОР складається із реєстраційних і членських внесків, плати за спостереження та контролю за торгами, надання аналітично-консультативних послуг та відсотку, який утримується із суми продажу товару. Усі види доходів окрім останнього не обов'язковими (їх перелік можна уточнити в залежності від конкретних умов), і повинні становити відносно незначну частку у загальному обсязі доходу (не більше 5-10%, за оцінкою автора). Основу доходів біржі складають відсоткові відрахування з продажів.

Середньомісячні валові витрати первинного рибного ринку у м. Окленд (Нова Зеландія) у перерахунку на долари США складають близько 75 тис. доларів. Середньомісячні обсяги продажів у 800-850 тис. доларів за ставки комісійних відрахувань 10%⁵² дозволяють покривати ці витрати і отримувати прибуток. В одній із найперших українських товарних бірж, яка діє дотепер, мінімальні середньомісячні витрати у 2011 році становили близько 60 тис. грн. (із врахуванням лише орендної плати і зарплатні персоналу, без операційних і інших витрат). Відсоткові відрахування з продажів у середньому складають 1%; тому для покриття витрат лише на оренду і заробітну платню місячний обсяг товарного продажу мав бути не меншим 6 млн. грн. на місяць. Фактичний обсяг продажів упродовж багатьох місяців 2011 року був значно меншим, і біржа несла збитки.

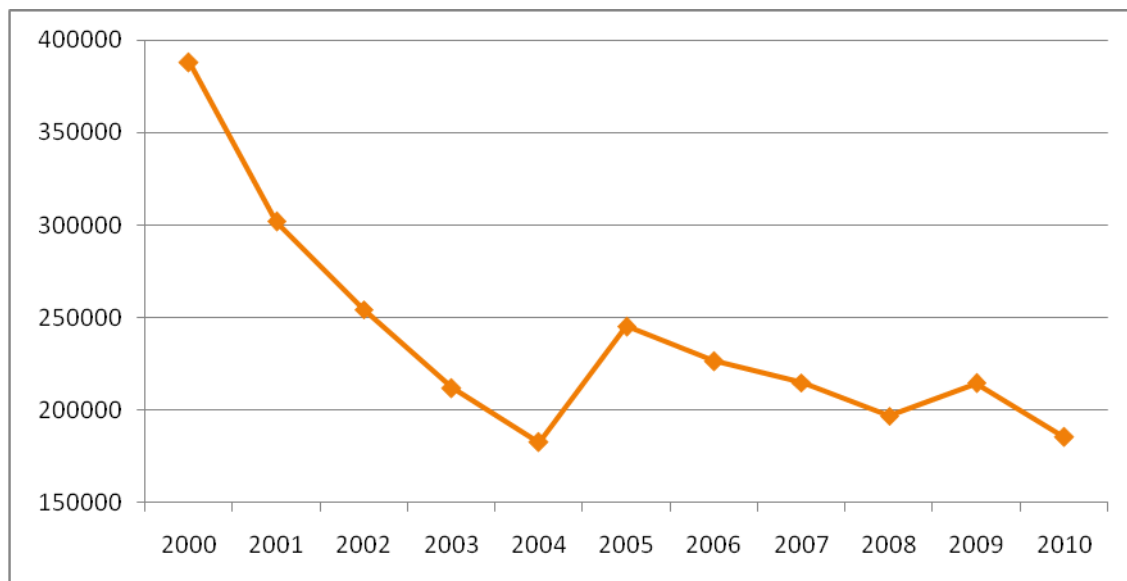
Цей випадок є характерним не лише для біржі з нашого прикладу. Згідно з оцінками авторів, переважна кількість товарних бірж в Україні сьогодні є збитковою. **Це зумовлено недостатніми обсягами товарного обороту:** виробники різних категорій продукції в Україні надають перевагу продажу поза межами біржових майданчиків. Основний оборот товарних бірж складає продукція, продаж якої законодавчо регулюється: це майно державних і комунальних підприємств, податкові застави і т. ін.

Оскільки товарні біржі в Україні, як правило, є універсальними (тобто, мають право проводити торги за усіма групами товарів, в т.ч. металопродукцією і паливно-мастильними матеріалами), і, не зважаючи на це, часто працюють в збиток, можна спрогнозувати, що ПОР зіштовхнулась би із ще більшою проблемою недостатності товарного обороту, оскільки її потенційний товарообіг обмежувався б лише рибною продукцією.

На Рисунку 13 наведено динаміку зміни обсягу вилову риби у 2000-2010 рр. Спадний тренд ілюструє занепад риболовецької галузі України.

⁵² Це – один з найвищих рівнів відрахувань серед аукціонів ПОР. Зазвичай діє ставка 1-3%. Загалом, діє правило: чим більшим є аукціон у термінах його обороту, тим меншими є розміри ставок відсоткових відрахувань з продажів – Авт.

Рисунок 13. Динаміка зміни обсягу вилову риби у 2000-2010 рр.

Здійснимо оцінку потенційної величини обороту ПОР. Як базу для оцінки враховуватимемо кількість риби, виловленої вітчизняними риболовами. У 2010 році за даними FAO Statistics ця величина склала 186163 тонни.

Але важливим моментом є те, що на ПОР може продаватись далеко не будь-який товар. Риба, що продається як складова певного лота, повинна бути однакової сортності, якості, величини, ваги; крім того, не усілякий товар приймається до торгів, а лише ті види риби, які затверджені адміністрацією ПОР.

У Таблиці 8 ми навели дані по складовим вилову в 2010 році. Ми бачимо, що одну з найбільших категорій складають сардини і анчоуси. Цей товар не торгується на первинних торгових ринках, оскільки судна, що добувають його, виготовляють з нього готову продукцію або напівфабрикати безпосередньо на борту. Оселедець може торгуватись на первинних ринках і є одним із популярних товарів ПОР різних країн (особливо Норвегії), однак часто його так само обробляють (засолюють) у бочки прямо на борту суден, перетворюючи із сировинного товару на товар з доданою вартістю, і надалі він вже не є об'єктом торгів.

Популярні аукціонні види – камбала і тріска – представлені у дуже невеликих обсягах – 220 і 17 тонн відповідно. На аукціоні в Окленді, який є найменшим за обсягами обороту серед детально проаналізованих у цьому дослідженні, такий об'єм товару був би реалізований за десять днів.

Таблиця 9. Види улову і їхні величини в загальному улові водних живих ресурсів України в 2010 р.

Річки, вилов у 2010 р.	
Вид риби	Вага,г
Карась	518
Короп	1227
Різні прісноводні риби	128
Оселедець	3123
Моря, вилов у 2010 р.	
Вид риби	Вага,г
Тріска, мерлуза, пікша	17
Камбала, палтус	220
Оселедець, сардини, анчоуси	65725
Види риби не визначені	65540
Риби прибережної зони	12690
Різні донні риби	198
Різні пелагічні риби	28097
Акули, скати	72
Тунці, боніти	384
Молюски	670
Оселедець	7399
Всього виловлено у 2010 р.: 186163 тонн	

Джерело: складено за результатом FAO Statistics Inquiry

Одна з найбільших за обсягом груп – «Види риби не визначені» -- з наведених вище причин, не може бути представлена на торги. Цінний аукціонний вид, такий як тунець, представлений вкрай обмежено.

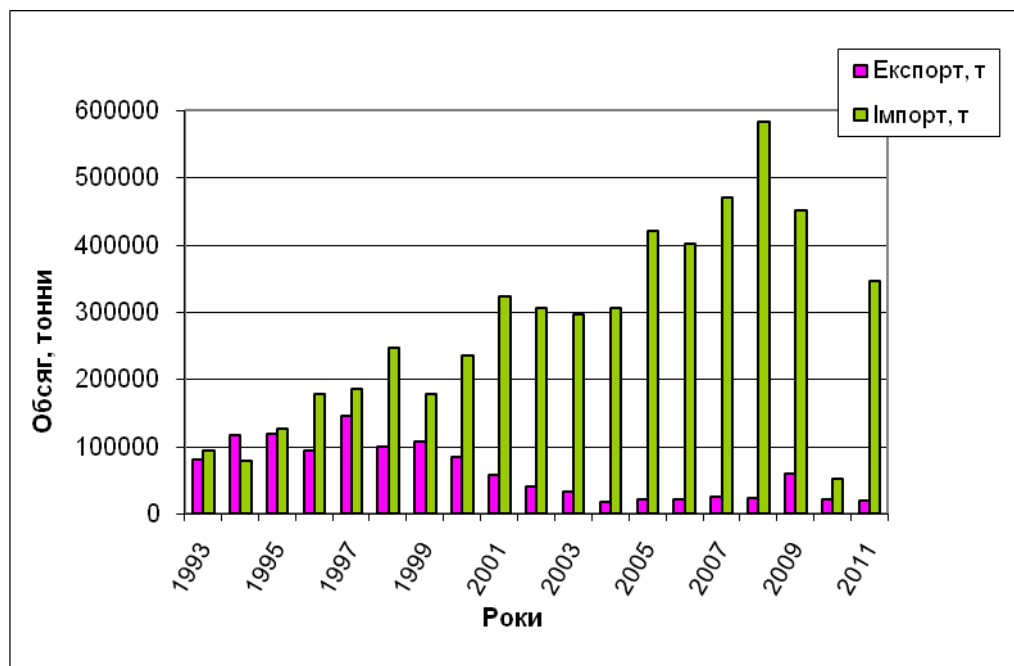
Якби на час створення ПОР в Україні асортимент вилову нагадував би той, що представлений у таблиці, то за приблизною оцінкою з урахуванням вищесказаного за рік через систему торгів могло би проходити лише від 2 до 4 тис. тонн продукції. Але насправді, цей обсяг міг би бути ще меншим. Причини цього наступні:

- недостатня мотивація продавців (постачальників) риби. Надання переваги особистому партнерству і прямим контрактам, небажання проводити продажі через біржу (недовіра до системи бірж як такої);
- тінізація ринку;
- слабкий рівень розвитку товарно-біржового ринку в Україні загалом;

- низький середній рівень доходів населення;
- занепад риболовецької галузі.

На двох останніх пунктах варто зупинитись окремо. Низький дохід населення спричиняє те, що річне споживання риби на душу населення перебуває на низькому рівні – у 2011 році менше ніж 15 кг/особу за рік (за даними Держкомстату). Це менше, ніж в середньому по світу. Низький рівень доходів спричиняє не лише зменшення обсягу споживаної у їжу риби, а і її якість та супутні характеристики, такі як спосіб зберігання. Свіжа риба є більш цінною порівняно із замороженою, але в Україні багато кінцевих споживачів надають перевагу імпортованій замороженій рибі перед свіжою з огляду на більш низьку ціну. Це є одна з причин занепаду вітчизняної риболовецької галузі і вражаючого домінування на українському ринку іноземних постачальників (див. Рисунок 14).

Рисунок 14. Порівняння обсягів експорту і імпорту виловленої риби для України в тоннах, 1993-2011 рр.

Джерело: побудовано на основі FAO Database Statistics Inquiry і даних Держкомстату України

Причинами низької конкурентоспроможності українських рибалок є також погана оснащеність і застарілість їх суден, складність залучення інвестицій і відсутність дієвої кооперації.⁵³

З огляду на вищесказане, наш висновок щодо доцільності створення ПОР в Україні є наступним: **система портових аукціонів є дієвим механізмом досягнення справедливої ціни на рибу на первинному ринку, сприяє розвитку риболовецької галузі і через її посередництво – економіки країни в цілому. Однак, на сьогодні в Україні немає економічних підстав запровадження подібних інституцій. В умовах стагнації риболовецької галузі, низьких рівнів вилову риби створення ПОР призвело би до простоїв і втрат. Тому першочерговим завданням державної політики сьогодні та в найближчі три-чотири роки має стати сприяти відновленню і розвитку риболовецької галузі. Після того, як в цьому напрямку буде досягнуто відповідного прогресу (виражений у збільшенні обсягів вилову порівняно з показником 2012 року не менше як у два рази, так само як і у співвимірному зростанні обсягів вирощування аквакультури, досягненні значення показника відношення величини експорту до імпорту риби і рибної продукції в Україні у ваговому вираженні не менше ніж 0,5), можна переходити до створення ПОР – за таких умов портові оптові торговельні ринки будуть ефективними.**

Як досягти прогресу у розвитку промислового риболовства – це питання окремих ґрунтовних досліджень, але ясно, що для цього повинна бути розроблена відповідна державна стратегія. Очевидно, що її елементами мають стати заходи, спрямовані на відновлення та розвиток риболовецького флоту (шляхом залучення іноземних інвесторів, створення концесій і т.д.), стимулювання рибалок (шляхом залучення інвестицій у галузь, сприянні у залученні кредитів і наданні пільгових податкових режимів).

Водночас, розробці такої стратегії має передувати серйозна оцінка та всебічно економічно оцінка перспектив розвитку рибальства в Україні в контексті світових тенденцій розвитку цієї галузі.

⁵³ Докладніше про важливу роль ефективної кооперації див. у наступному Розділі.

Алгоритм створення ПОР: основні елементи.

Отже, як було зазначено, хоча первинні оптові ринки риби із аукціонною системою у країнах, де вони діють, визначають справедливую ціну на ринку риби, стимулюють рибалок, слугують швидкій доставці продукції, підвищенню її якості і розвитку економіки в цілому, в Україні впроваджувати подібні інституції ще рано – вони будуть збитковими і не нестимуть ніякого корисного ефекту. Але у майбутньому, коли кризу у риболовецькій галузі буде подолано (видобуток рибної продукції зросте принаймні вдвічі), ПОР варто запровадити.

Організаційно-правова форма та форма власності. Дуже бажано, щоб до володіння і управління ПОР були залучені рибалки і риболовецькі товариства. Така практика є розповсюдженою у світі, вона, фактично, є основою функціонування первинних збутових товариств рибою у Норвегії, і на практиці зарекомендувала себе як досить ефективний механізм. Алоє проблема полягає в тому, що в Україні риболовецькі товариства не є розвинутим, рибалки використовують коопераційні форми зрідка і неохоче. За часів Радянського Союзу існували «риболовецькі колгоспи», причому деякі з них в реорганізованій формі існують і зараз. Учасники цих об'єднань разом здійснювали промисел, спільно використовували човни і приладдя, розподіляли результати вилову. Водночас, їх ефективність залишає бажати більшого.

Ідея риболовецьких товариств і об'єднань полягає у реалізації спільного інтересу, готовності прийти на допомогу колегам у скрутну хвилину і розраховувати на допомогу самому.

Дуже важливо, щоб ідея створення оптових рибних ринків мала підтримку серед рибальських товариств, щоб вони самі її «запроваджували знизу». У такому випадку рибалки усвідомлюватимуть свій інтерес, вигідність запровадження оптового ринку для себе, і активно беруть участь у співорганізації відповідних структур.

Первинний оптовий ринок може мати форму біржі (у реєстрі називається «інші форми»), акціонерного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, спільного підприємства (див. «фінансування»), чи іншу.

Розміщення. Оптовий ринок повинен бути розташований у морському порту, який має зручну систему під'їздів (бажано – із залізничною гілкою). На

території порту обов'язково необхідно мати такі функціональні приміщення: зала холодительно-морозильного обладнання, аукціонну зала, адміністративні приміщення (для розташування керівництва ПОР, санітарно-епідеміологічної служби, допоміжних служб і персоналу – бухгалтерії, експедиторів, аукціоністів, техніків), залу прийому і відправки придбаного вантажу (може суміщатись з аукціонною залою), зона паркування.

Співпраця з портом. Дуже добре відповідає умовам, необхідним для організації ПОР, Севастопольський морський торговий порт.⁵⁴ Він має зручну систему під'їздів (в т.ч. залізничну гілку), містку автостоянку і все необхідне розвантажувально-навантажувальне обладнання, склади і т.д. Крім того, Порт відкритий до співпраці і пропонує в оренду або на викуп приміщення значних площ, що перебувають на його території. Викуп майна, що не становить стратегічного значення, дозволений законодавством України. Принципи господарської діяльності у морському порту регулюється розділом IV Закону України «Про морські порти»⁵⁵.

Фінансування. Засновниками можуть бути рибалки, представники риболовецьких, торгових організацій, та інші зацікавлені особи. Якщо ПОР буде організовано у формі товариства з обмеженою відповідальністю, акціонерного чи спільного товариства, то організація не матиме статусу неприбутковості. В цьому немає ніякого ризику, адже можливість отримання прибутків лише стимулюватиме співзасновників до залучення на ПОР ширшого кола рибалок-продавців своєї продукції. Перспективним видається також варіант інвестиційної **пропозиції закордонному партнеру** і організація ПОР у формі спільного підприємства. Своєю участю у такому підприємстві могли би в першу чергу зацікавитись турецькі рибалки і рибопромисловці.

Роль державних органів. В цьому контексті важливе значення мають дві функції державних органів: по-перше, контроль за діяльністю оптового ринку. Для цього у наглядову раду організації повинен бути введений представник держави, який головним чином здійснював би контроль за тим, щоб без санкції держави не підвищувались розміри комісії з продажів і інших платежів.

По-друге, відповідно до норвезького досвіду, корисно було би ввести мінімальні ціни на закупівлю продукції. Для підтримки механізму мінімальних цін потрібно зареєструвати підприємство, завданням якого було

⁵⁴ www.morport.sebastopol.ua/

⁵⁵ Закон України «Про морські порти». /Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4709-17>

би скуповувати партії товару, попит на який не перевищив мінімально встановлені ціни.

Принципи роботи ринку і аукціону. Усі риболовецькі судна, зареєстровані на ПОР, за норвезьким принципом дистанційно звітують про свій вилов. За наданою ними інформацією (вид, вага, розмір улову), формуються лоти. Систему визначення ціни (датська, британська), яка буде діяти на новоствореному ПОР, варто затвердити ближче до його створення, зважаючи на такі моменти, як вподобання більшості, наявність програмного забезпечення і інші умови. Наприклад, строки проведення датського аукціону (пермагає учасник, хто перший погодився зі ставкою, яка знижується) завжди коротші, ніж британського аукціону (пермагає учасник, що запропонував найвищу ціну). Аукціон може також приєднатись до європейської мережі PEFA, яка надасть програмне забезпечення для проведення аукціону за датською системою, і за потреби допоможе здійснити необхідні закупівлі (аукціонне обладнання, тара для товару, машини з виробництва льоду і т.д.).

Висновки

У дослідженні проаналізовано чотири типи структур, які можуть мати стосунок до оптової реалізації виловленої риби: портові оптові ринки, біржі, вторинні оптові ринки і електронні торговельні системи.

У контексті державного регулювання риболовецької промисловості і ініціативи зі збільшення її ефективності ключове значення має перший тип. Це є основна форма первинної реалізації свіжої риби у морських країнах Західної Європи і світу. При цьому в одних країнах первинні оптові ринки риби перебувають під досить жорстким контролем і регуляторним впливом держави (Ісландія, Норвегія, Португалія), тоді як в інших країнах діяльність галузі є менш регульованою, і засновники відповідних структур можуть індивідуально визначати спосіб організації, принципи формування ціни і т.д. (Велика Британія, Нова Зеландія, Нідерланди, тощо).

Головна функція первинних оптових ринків – надання можливості рибалкам швидко продати вилов за максимально можливою ціною, що визначається аукціоном. За відсутності подібних інституцій риболови практикують укладання попередніх контрактів на поставку із торговельними або переробними компаніями. Однак така особливість рибодобувного промислу, як непередбачуваність термінів і обсягів вилову, змушує власників риболовецьких суден йти на поступки оптовим закупівельним компаніям, і ціна, відображена у контракті, є нижчою за ту, що могла би бути досягнута за умов продажу на відкритому ринку. Запровадження відкритих оптових торгів з аукціонною системою дозволяє реалізувати вилов у найкоротші терміни у конкурентних умовах, і переміщує надлишок прибутку від оптових компаній-посередників до риболовецьких компаній. Це збільшує економічну мотивацію риболовів і забезпечує розвиток риболовецької галузі загалом.

Для первинних оптових ринків риби ключове значення має обсяг обороту. Збутовим організаціям великий оборот дозволяє збільшити дохід (у формі комісії від продажів), покупцям – отримати товар у необхідній кількості і в потрібний час, риболовам – швидко продати вилов за вигідною ціною. Переваги від ефекту масштабу призводять до концентрації і взаємної інтеграції первинних рибних ринків. Роль інтегратора може брати на себе держава (як в Ісландії чи Норвегії), або ж учасники ринку об'єднуються самостійно (PEFA у Європі).

Кризові явища в риболовецькій галузі в Україні, малі обсяги вилову, і, як наслідок, мала база для обороту є головною причиною того, що на сьогодні організація первинних оптових ринків риби в нашій країні видається недоцільною. У разі заснування така організація не виконувала б свої функції у повній мірі і несла би збитки. Тому головним завданням державних органів у найближчі три-чотири роки є всіляке сприяння розвитку риболовецької промисловості. За умови, що обсяги видобутку риби зростуть принаймні вдвічі, обсяг імпорту риби і рибної продукції в Україну скоротиться настільки, що складатиме не більше як 200% від обсягу експорту, можна буде ставити на порядок денний питання про організацію первинних оптових ринків.

Лише тоді можна буде застосувати успішний світовий досвід: звітування капітана про вилов безпосередньо з корабля, онлайн аукціони, стандартизовані системи зважування, санітарного контролю, маркування товару. Оптовий ринок може бути зареєстрований у широкому діапазоні організаційно-правових форм, при цьому не обов'язково матиме неприбутковий характер (який має, наприклад, товарна біржа). Розташований він повинен бути на території або у безпосередній близькості від порту (за своїми характеристиками добре підходить Севастопольський морський торговий порт). Держава повинна ввести до наглядової ради свого представника, який слідкував би за розміром комісійних і інших відрахувань, не допускаючи їхнього підвищення, і за іншими аспектами господарської діяльності ПОР. Також роль держави полягає у тому, щоб підтримувати механізм мінімально встановлених цін (запозичений у Норвегії), скуповуючи товар, що не користувався попитом. Продаж через ПОР повинен бути факультативним – за умов виведення ринку з тіні, подолання браконьєрства, риболовам мало би бути вигідно продавати товар через аукціонну систему.

Однак ще раз наголосимо, що це сценарій «на майбутнє», коли риболовецьку галузь буде виведено з кризи і за рахунок збільшення вилову створено базу для ефективного попиту. Організований первинний оптовий ринок буде ефективно функціонувати і збільшувати ефективність риболовецької галузі лише за умови достатнього обсягу пропозиції на первинному ринку, зумовлену достатніми обсягами вилову.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про морські порти» /Режим доступу:
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4709-17>
2. Закон України «Про товарну біржу» /Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/1956-12
3. Рибне господарство України. Статистичний збірник / Державний комітет статистики України. — К., 2011. — 44 с.
4. «Биржевая торговля ВБР: Мировой опыт» (Ассоциация добытчиков минтая, 2010)
5. «Рыбные биржи – за и против» (Огляд матеріалів преси) . Режим доступу:
<http://www.fishkamchatka.ru>
6. «В России будут созданы рыбные биржи» 07.12.2007. Режим доступу:
http://www.fishportal.ru/index/index_1493.html
7. Дайджест FishNews, №1, квітень-травень 2010, с. 7. Режим доступу:
http://www.fishnews.ru/docs/269/newspaper_fishnews_1.pdf
8. Загидуллов М.Ф. «Правовые механизмы создания современной рыболовной индустрии» -- доповідь на IV-му Міжнародному конгресі рибалок, Владивосток, 2009. Режим доступу: www.fish-forum.ru/files/193.pdf
9. «Fish Price Formation: ship to shore interface and where the catch meets the market». European Association of Fishing Ports and Auctions (EAFPA), 2010. Режим доступу:
http://ec.europa.eu/fisheries/news_and_events/events/price_seminar/visser_en.pdf
10. Claire W. Armstrong "Theory and practice of why auctions differ -- a study of two fish auctions in Norway" / Marine Policy 25 (2001) 209–214. Режим платного доступу:
<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0308597X01000112>
11. Hansen Jarle A. Norwegian Pelagic Fish «Trends and prospects as seafood source (2009)
<http://eafpa.org/EFAD.pdf> Trends and prospects as seafood source
12. P.Smith, G.Griffiths, N.Ruello "Price formation on the Sydney fish market"/ Fisheries Research and Development Corporation, 1998. Режим доступу:
http://143.188.17.20/data/warehouse/pe_abarebrs99000695/PC11990.pdf
13. Pim Visser "Fish price formation" (2009). -- European Association of Fishing Ports and Auctions:
www.ec.europa.eu/fisheries/news_and_events/events/price_seminar/visser_en.pdf
14. The sunken billions. The economic justification for fisheries reform. The World Bank and FAO report, 2008 -- с. 49. Режим доступу:
<http://siteresources.worldbank.org/EXTARD/Resources/336681-1224775570533/SunkenBillionsFinal.pdf>
15. <http://www.fao.org/fishery/statistics/en>
16. <http://fishpool.eu/>

17. <http://jagalchimarket.bisco.or.kr/>
18. <http://www.afm.co.nz>
19. http://www.apvigo.com/control.php?sph=a_iap=1343%%p_rpp=1%%s_idm=3
20. <http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=newsarchive&sid=avF5D.h.iH9U&refer=japan>
21. <http://www.docapesca.pt/>
22. <http://www.fishauctions.org/auctionlist.htm>
23. <http://www.fishgate.co.uk/>
24. <http://www.hawaii-seafood.org/auction/>
25. http://www.looe-fish-selling.co.uk/electronic_auction.htm
26. <http://www.mercabarna.es/peix-marisc/index.html>
27. <http://www.newfultonfishmarket.com/>
28. <http://www.openoceantrading.com/>
29. <http://www.peterheadport.co.uk/>
30. <http://www.pikeplacefish.com/http://www.portboulogne.com/fishing-port/>
31. <http://www.seafish.org/media/Publications/CR148.pdf><http://www.shijou.metro.tokyo.jp/english/function.html>
32. <http://www.smogen.com/>
33. <http://www.sydneyfishmarket.com.au/>
34. <http://www.sydneyfishmarket.com.au/>
35. <http://www.tsukiji-market.or.jp/youkoso/konjyaku/origin.htm>
36. <http://www.visveilingurk.nl/>
37. http://www.worldeyereports.com/reports/2010/2010_norway/2010_norway14.aspx
38. <http://www.zv.be/>
39. <https://rsf.is/>
40. jagalchimarket.bisco.or.kr/
41. www.esma.europa.eu/system/files/esma_2012_122_en.pdf
42. www.fishauctions.org/EAFPA_Services/Mercabarna.htm
43. www.grimsbyfishmarket.co.uk
44. www.mercabarna.es/peix-marisc/presentacio/en_index.html

45. www.morport.sebastopol.ua/
46. www.pefa.com
47. www.pescatori.it
48. www.tsukiji-market.or.jp/
49. www.unitedfishauctions.com